

Nr 33.

Konstitutionsutskottets memorial, angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet hava, på därom hos vederbörande gjord framställning, blivit överlämnade de under tiden från och med den 15 januari 1918 till och med den 9 januari 1919 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

justitieärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 31 december 1918;

utrikesdepartementsärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

lantförsvarsärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

sjöförsvarsärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

civilärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

finansärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919;

ecklesiastikärenden från och med den 18 januari 1918 till och med den 9 januari 1919; samt

jordbruksärenden från och med den 16 januari 1918 till och med den 9 januari 1919.

Sedan från utskottet framställningar gjorts om överlämnande *dels* av det eller de särskilda protokoll, som må hava förts rörande det i tidningarna den 3 mars 1918 publicerade officiella meddelandet, att den svenska regeringen inlagt en allvarlig gensaga mot en ifrågasatt åtgärd från Tysklands sida rörande Ålandsöarna, *dels* av det eller de särskilda protokoll, som må innehålla svenska regeringens beslut att hemställa, att det mellan Sverige och ententemakterna under år 1918 avslutade handelsavtalet icke måtte publiceras, *dels ock* av samtliga de särskilda protokoll från granskningsåret, härrörande från tiden efter de med ententemakterna den 1 mars och den 28 maj slutna handelsavtalen, som må avse frågan om dessas offentliggörande; har upplysning vunnits, att några särskilda protokoll rörande omförmälda frågor icke föreligga.

Vid granskning av ovan omförmälda protokoll, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift blivit av utskottet företagen och nu fullbordad,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen,

varemot utskottet

funnit nedan nämnda ärende vara av beskaffenhet att böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen anmälas.

[Protokoll över finansärenden den 10 maj 1918.]

Enligt den för Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet vid konstituerande bolagsstämma den 23 december 1914 antagna bolagsordning skall bolagets styrelse bestå av sex eller åtta ledamöter med en suppleant för varje styrelseledamot. Kungl. Maj:t utser halva antalet styrelseledamöter jämte suppleanter för dem. Såväl ledamöter som suppleanter väljas för tre år i sänder. Ordförande vid styrelsesammanträde skall alltid vara en av de utav Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna.

Till ledamot av styrelsen utsåg Kungl. Maj:t för treårsperioden 1915—1918 bland andra f. d. justitierådet Johannes Hellner och till suppleant friherre Erik Palmstierna; och hava dessa enligt vad aktiebolagsregistret utvisar sedermera alltjämt tillhört styrelsen, den förre såsom dess ordförande och den senare såsom suppleant.

Av protokollet över finansärenden den 10 maj 1918 nr 7 inhämtas, att, sedan bolaget hos Kungl. Maj:t anmält, att mandatstiden för de av

Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna i bolagets styrelse utginge vid tiden för 1918 års ordinarie bolagsstämma, Kungl. Maj:t bland annat dels för tiden intill den ordinarie bolagsstämman år 1921 utsett till ledamöter i styrelsen hans excellens herr ministern för utrikes ärendena Johannes Hellner m. fl. samt till suppleanter statsrådet friherre Erik Palmstierna m. fl., dels ock förordnat Hellner att vara ordförande i styrelsen. I statsrådet den 10 maj 1918 närvaro såväl Hellner som Palmstierna, och i protokollet finnes icke anteckning, att nämnda ledamöter av statsrådet icke deltagit i behandlingen av ovanberörda ärende. I anledning härav har utskottet funnit sig böra mot hans excellens herr ministern för utrikes ärendena Hellner och statsrådet friherre Palmstierna framställa anmärkning enligt § 107 regeringsformen för den försummelse, som i detta hänseende kan läggas dem till last.

Stockholm den 20 maj 1919.

På konstitutionsutskottets vägnar:

VIKTOR LARSSON.

Reservationer.

I.

Mot den i utskottets memorial gjorda anmälan av herrar *Larsson* i Västerås, *Mannheimer*, *Oscar Ölsson* och *Engberg*, vilka anført:

Då det måste anses uppenbart att hans excellens herr ministern för utrikes ärendena Hellner samt statsrådet Palmstierna i verkligheten icke tagit någon befattning med handläggningen av ifrågavarande ärenden samt att saknaden av anteckning därom i protokollet uteslutande varit beroende på ett rent förbiseende, ha vi funnit vad som i nu berörda hänseende förts omförmälda två regeringsmedlemmar till last icke vara av natur att böra föranleda utskottet att mot dem framställa anmärkning enligt 107 § regeringsformen.

II.

Av herr *K. J. Ekman*, som med instämmande av herrar *Clason*, *Bellinder*, *von Mentzer*, greve *Alexander Hamilton*, *Norman*, *Kahlström* och *Forssell* yttrat:

[Protokoll över finansärenden den 19 februari och den 10 maj 1918.]

Enligt den för Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet vid konstituerande bolagsstämma den 23 december 1914 antagna bolagsordning skall bolagets styrelse bestå av sex eller åtta ledamöter med en suppleant för varje styrelseledamot. Kungl. Maj:t utser halva antalet styrelseledamöter jämte suppleanter för dem. Såväl ledamöter som suppleanter väljas för tre år i sänder. Ordförande vid styrelsesammanträde skall alltid vara en av de utav Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna. Ersättningarna till de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna bestämmas av Kungl. Maj:t. Jämlikt instruktion den 26 februari 1915 för de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna hava dessa att utöva en viss uppsikt och kontroll över bolagets verksamhet samt hos Kungl. Maj:t göra anmälan, därest vissa statliga, merkantila eller sociala intressen åsidosättas. Mellan Kungl. Maj:t och Kronan å ena sidan samt bolagets styrelse å andra sidan har den 12 februari 1915 upprättats ett kontrakt, varigenom det staten tillkommande tobaksmonopol överlåtits å bolaget och därav följande rättsförhållanden mellan staten och bolaget närmare ordnats. Skulle tvist uppstå mellan staten och bolaget rörande rätta tolkningen av kontraktet, skall dylik tvist avgöras enligt gällande lag om skiljemän. Skiljemännen skola vara tre till antalet och tillsättas på det sätt, att vardera parten — Kungl. Maj:t och bolaget — utser en och överståthållareämbetet den tredje.

Till ledamot av styrelsen utsåg Kungl. Maj:t för treårsperioden 1915—1918 bland andra, f. d. justitierådet *Johannes Hellner* och till suppleant friherre *Erik Palmstierna*; och hava dessa sedermera alltjämt tillhört styrelsen, den förre såsom dess ordförande och den senare såsom suppleant.

Av protokollet över finansärenden den 19 februari 1918 nr 12 inhämtas, att Kungl. Maj:t på föredragning av chefen för finansdepartementet statsrådet *Thorsson* då meddelat förnyade bestämmelser rörande arvoden åt de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna och suppleanterna i bolagets styrelse, gällande för ordföranden från år 1916 och för suppleanterna från

och med år 1918. I detta beslut hava herrar Hellner och Palmstierna såsom ledamöter av statsrådet deltagit.

Vidare inhämtas av protokollet över finansärenden den 10 maj 1918 nr 7 att, sedan bolaget hos Kungl. Maj:t anmält, att mandattiden för de av Kungl. Maj:t utsedda ledamöterna i bolagets styrelse utginge vid tiden för 1918 års ordinarie bolagsstämma, Kungl. Maj:t på föredragning av statsrådet Thorsson, bland annat, dels för tiden intill den ordinarie bolagsstämman år 1921 utsett till ledamöter i styrelsen ministern för utrikes ärendena Johannes Hellner m. fl. samt till suppleanter statsrådet friherre Erik Palmstierna m. fl., dels ock förordnat ministern för utrikes ärendena Hellner att vara ordförande i styrelsen. Jämväl i detta beslut hava herrar Hellner och Palmstierna såsom ledamöter av statsrådet deltagit.

Konstitutionsutskottet har i sitt förevarande memorial framställt anmärkning mot dessa bägge statsråd för det de, ehuru jäviga, deltagit i sistnämnda beslut. Av enahanda skäl hade givetvis anmärkning bort göras jämväl för deras deltagande i beslutet den 19 februari.

Men därtill kommer, att utseendet av herrar Hellner och Palmstierna till avlönade funktionärer i bolagets styrelse icke torde vara förenligt med deras ställning såsom statsråd. I R. F. § 34 stadgas, att »ledamot av statsrådet må icke tillika annat ämbete utöva, ej heller några inkomster därav uppbära». Även om skilda meningar kunna råda angående omfånget av det i paragrafen begagnade uttrycket »ämbete» och dess tillämpning i nu förevarande fall, synes likväl den *grund*, varpå denna paragraf vilar, giva fullt stöd för en anmärkning mot att ledamöter av statsrådet utsetts att fungera såsom innehavare av ett offentligt avlönat uppdrag, där statens intressen äro i fråga. Men därjämte kan befaras, att vid eventuella konflikter mellan bolaget och staten de i bolagets styrelse insatta statsråden näppeligen kunna med tillbörligt eftertryck tillvarataga bägge parternas intressen. Därest den dessa styrelseledamöter åliggande uppsikten och kontrollen över bolagets verksamhet skulle efter sättas, torde det också bliva ganska svårt för Kungl. Maj:t att ingripa mot de i sådant hänseende försumliga styrelseledamöterna. Och skulle fråga bliva om utseende av skiljemän för slitande av tvist mellan bolaget och Kungl. Maj:t, skulle måhända dessa styrelseledamöter kunna komma att deltaga i utseende av skiljemän å bägge sidorna. I tidigare fall, då statsråd varit utsedda till ledamöter i bolagets styrelse, har så förfarits, att de under statsrådstitiden avhållit sig från varje utövning av denna funktion. Med anledning av vad sålunda förekommit får jag — som deltagit i den av utskottet beslutade anmärkningen mot hans excellens

ministern för utrikes ärendena och statsrådet friherre Palmstierna för deras deltagande i beslutet den 10 maj — ytterligare jämlikt 107 § R. F., framställa anmärkning dels mot nämnda bägge statsråd för deras deltagande i beslutet den 19 februari och dels mot föredragande departementschefen statsrådet Thorsson för hans tillrådande av beslutet den 10 maj.

III.

av herr *K. J. Ekman*, som med instämmande av herrar *Clason*, *Bellinder*, *Gustaf Gustafsson*, *Schyller* och *Forssell* yttrat:

[Protokoll över justitiedepartementsärenden den 21 maj 1918.]

Av protokollet över justitiedepartementsärenden den 21 maj 1918 inhämtas, att chefen för justitiedepartementet statsrådet Löfgren, efter gemensam beredning med chefen för ecklesiastikdepartementet, i underdånighet anmält riksdagens skrivelse den 9 mars 1909 angående vidgad rätt för medlem av svenska kyrkan att därur utträda, ävensom angående rätt för den, som anmält sig till utträde ur kyrkan, att fortfarande deltaga i avgörandet av frågor, som icke prövas vara av beskaffenhet att böra allenast av kyrkans medlemmar handläggas.

Föredragande departementschefen anförde därvid:

»Riksdagen har i den nu anmälda skrivelsen anhållit, att Kungl. Maj:t ville taga i övervägande, under vilka villkor det må kunna tillåtas medlem av svenska kyrkan att, även utan uppgiven avsikt att övergå till annat trossamfund, utträda ur kyrkan, ävensom huru gällande lagstiftning lämpligast må kunna ändras därhän, att främmande trosbekännare och de, som anmält sig till utträde ur kyrkan, ej på grund därav uteslutas från rätt att deltaga i avgörandet av frågor, som icke prövas vara av beskaffenhet att böra allenast av kyrkans medlemmar handläggas, samt låta utarbета och för riksdagen framlägga de förslag, som av denna utredning kunna föranledas. I anslutning till vad riksdagen sålunda hemställt finner jag det angeläget, att sådana förslag, varom riksdagen anhållit, snarast måtte utarbetas. Härvid bör i hela dess vidd upptagas frågan om de rättigheter och skyldigheter, som böra följa av medborgares ställning till svenska statskyrkan. Så bör lagstiftningen, därest den medger ett friare utträde ur statskyrkan, än hittills varit fallet, tillika sörja för, att ingen till följd av sådant utträde går förlustig

medborgerliga rättigheter, som tidigare tillkommit honom, såsom särskilt tillträde till vissa statsämbeten. För avgörande av sistberörda fråga torde åter förutsättas en mera allmängiltig prövning av spörsmålet, huruvida skäl finnes att för beklädande av statsämbete eller befattning bibehålla fordran på viss trosbekännelse i de fall sådant villkor för närvarande är gällande. Jämväl frågan, huruvida och under vilka villkor s. k. borgerlig begravning må kunna medgivas, bör i detta sammanhang upptagas till prövning, så mycket hellre som även inom riksdagen ett starkt intresse yppat sig för en sådan reform och Andra kammaren vid upprepade tillfällen fattat beslut i nämnda riktning. Ifrågavarande utredning synes böra inriktas direkt på åstadkommande av positiva förslag snarast möjligt. För utförande av utredningen hemställer jag om bemyndigande att tillkalla högst fem personer att inom justitiedepartementet biträda vid upprättande av de förslag till den nya lagstiftningen och de ändringar i gällande författningar, som må anses erforderliga i ovan angivna hänseenden.»

Sedan nådigt bifall lämnats till denna, av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan, anmälde föredraganden vidare, att han på grund av ovanberörda honom sålunda lämnade nådiga bemyndigande hade för avsikt att såsom sakkunniga för att i nämnda avseende biträda inom justitiedepartementet tillkalla fem uppgivna personer, därav en professor vid konsthögskolan, en frikyrkopredikant, en komminister och en läroverksadjunkt, samtliga ledamöter av riksdagen, ävensom en jurist, vilken tillika skulle tjänstgöra såsom sekreterare, samt hemställde om nådigt förordnande angående den ersättning, som borde i olika avseenden till en var av de sakkunniga utgå.

Nyssnämnda personer blevo också sedermera av statsrådet för ändamålet tillkallade såsom sakkunniga. Dessutom har kommittén erhållit rätt att, därest det skulle visa sig, att metodistkyrkans intressen skulle av utredningen beröras, för överläggningarna härom med sig förena jämväl en representant för denna kyrka, utsedd enligt nämnda kyrkas eget val.

Enligt vad föredragande departementschefen i sitt anförande till statsrådsprotokollet uttryckligen uttalat, skall vid ärendets behandling av de sakkunniga »i hela dess vidd upptagas frågan om de rättigheter och skyldigheter, som böra följa av medborgares ställning till svenska statskyrkan». Då ärendet sålunda på det närmaste berör frågan om det inbördes förhållandet mellan kyrka och stat i vårt land och om kyrkans framtida ställning över huvud, synes det anmärkningsvärt, att icke en tyvlligare och gent emot de härskande politiska uppfattningarna inom riksdagen mera fristående representation bland de sakkunnige beretts kyrkan

än vad fallet blivit. I den mån de kyrkliga intressena och önskemålen skilja sig från nämnda uppfattningar, har åt dem icke beretts någon som helst självständig talan. Med den sammansättning sakkunnignämnden sålunda erhållit är det att befara, att utredningen kommer att vila på en alltför ensidig grund.

Med anledning härav finner jag mig föranlåten att mot föredragande departementschefen, statsrådet *Löfgren*, framställa anmärkning enligt 107 § R. F.

IV.

av herr *Forssell*, vilken med instämmande av herrar *K. J. Ekman*, *v. Mentzer*, *Schyller*, *Gustaf Gustafsson*, *Henriksson*, och *Norman* anfört:

[Prot. över justitiedepartementsärenden den 29 nov., över lantförsvärenden den 18 dec. och över ecklesiastikärenden den 31 dec. 1918.]

Reservanterna hava i regeringsbeslut och åtgöranden, som, förutom i det ovan omnämnda i protokollet över justitiedepartementsärenden den 21 maj 1918 nr 2 upptagna ärendet, förekommit jämväl i de ärenden, vilka omförmälas i protokollet över justitiedepartementsärenden den 29 november 1918 nr 70 angående tillsättning av den s. k. jordförvärvskommissionen, i protokollet över lantförsvärenden den 18 december 1918 nr 53 angående tillsättning av 1918 års avrustningskommission och i protokollet över ecklesiastikärenden den 31 december 1918 nr 173 angående tillsättande av den s. k. skolkommissionen, funnit att till följd av den ensidighet, som gjort sig gällande vid beredningarnas planläggning och vid valet av sakkunnige rikets sannskyldiga nytta icke blivit tillbörligen iakttagen och att förty anledning förekommer till anmärkning jämlikt 107 § R. F. i ärendet den 29 nov. nr 70 mot chefen för justitiedepartementet, i ärendet den 18 dec. nr 53 mot hans excellens statsministern och mot chefen för lantförsvärdementet och i ärendet den 31 dec. nr 173 mot chefen för ecklesiastikdepartementet.

V.

av herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer greve Alexander Hamilton, N. A. Nilsson, Henriksson, Norman och Forssell*, vilka anförde:

[Protokoll över civilärenden den 31 december 1918 och den 9 januari 1919].

De vid 1918 års urtima riksdagar antagna lagarna om ändring i dittillsvarande kommunallagar innehöllo, vad deras ikraftträdande beträffar, genomgående föreskriften, att de skulle träda i kraft den 1 mars 1919, dock att för vissa specialbestämmelser ikraftträdandet skulle förskjutas till respektive den 1 april och den 1 maj 1919. I särskilda övergångsbestämmelser till lagen om kommunalstyrelse på landet, om kommunalstyrelse i stad och om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd förefunnos emellertid stadganden rörande upprättande av röstlängder att användas vid, bland annat, de fullmäktigeval och de landstingsmannaval, som jämlikt författningsändringarna skulle komma att äga rum under senare delen av mars månad 1919. Vid sidan av vissa av riksdagen antagna bestämmelser härutinnan innehöllo dessa stadganden jämväl att »närmare föreskrifter i avseende å längdens uppläggande och om skyldighet för vederbörande myndigheter att lämna erforderliga uppgifter till införande i längden meddelas av Konungen». Allenast i avseende å dessa förhållanden var det alltså åt Kungl. Maj:t överlämnat att på eget beväg träffa närmare föreskrifter.

I fråga om röstlängdernas upprättande utfärdades därpå, som bekant, den 31 december en kungörelse, som offentliggjordes i nr 1063 av Svensk Författningssamling 1918, utkommen från trycket den 8 januari 1919. Jämte bestämmelser om röstlängdernas upprättande innehöll denna kungörelse emellertid i § 3 även stadganden, att den indelning av landskommuner i valkretsar eller valdistrikt för val av kommunalfullmäktige (municipalfullmäktige) eller i valdistrikt för landstingsmannaval, som då gällde, skulle med vissa i §:ns mom. 2 och 3 angivna undantag tills vidare tillämpas. Dessa stadganden hava betagit vederbörande kommuner möjlighet att för tillämpning vid marsvalen 1919 verkställa den dem enligt gällande kommunallagar tillkommande rättighet att uppdelas i valkretsar eller valdistrikt. Genom utfärdandet av dessa stadganden har därför enligt vår uppfattning Kungl. Maj:t gått utöver den befogenhet, som genom ovanberörda övergångsbestämmelser eller eljest gällande lagstiftning varit Kungl. Maj:t tillerkänd.

Även i övrigt kunna mot den berörda kungörelsens avfattning befogade anmärkningar göras. Vi påminna i detta hänseende om de erinringar rörande bristande klarhet av vissa bestämmelser i densamma, som förekommit. Vi erinra likaledes om den otillräckliga tid, som varit tillmätt mellan dess offentliggörande och tidpunkten för dess tillämpning i vederbörande kommuner. Vi framhålla jämväl, att den ursprungliga, den 8 januari offentliggjorda lydelsen av dess § 3 några dagar senare rättades genom en ny avfattning (publicerad i Svensk Författningssamling i ett kartongblad, infört närmast efter en kungörelse av den 16 januari), något som i fråga om en författning, som redan före den 15 januari skulle tillämpas i rikets kommuner, måste anses synnerligen olämpligt.

Kungörelsen den 31 december 1918 efterföljdes den 9 januari 1919 som bekant av ett telegrafiskt cirkulär till rikets länsstyrelser, genom vilket dessa ålades att till dag före den 9 februari 1919 sammankalla urtima landsting för fastställande med giltighet från och med 1 mars av ny indelning av valkretsarna för landstingsmannaval jämte det antal landstingsmän, som skulle för varje valkrets utses, samt valkretsarnas fördelning i grupper m. m. Genom detta cirkulär hava landstingen alltså anbefallts att i februari verkställa valkretsindelning efter en lag, som då ännu icke trätt i kraft och alltså icke kunde lagligen tillämpas. Inga bestämmelser i gällande landstingsförordning, i de vid urtima riksdagen antagna nya bestämmelserna i densamma eller i därvid fastställda övergångsbestämmelser hava berättigat till utfärdande av en dylik föreskrift.

Det kan givetvis icke förvåna, att den vid urtima riksdagen utan tillräckliga förberedelser framlagda och i hast genomförda författningsreformen visat sig i vissa stycken behäftad med ofullkomligheter, som gjort kompletteringsbestämmelser önskliga. Men detta har icke kunnat berättiga till att utan riksdagens medverkan utfärda sådana, som inneburit förändring av gällande lag. Då emellertid detta skett genom såväl ovanberörda kungörelse av den 31 december 1918 som det omnämnda cirkuläret den 9 januari 1919, hava vi yrkat anmärkning mot föredragande departementschefen statsrådet *Schotte*.

VI.

av herr *von Geijer*, som med instämmande av herrar *Gustaf Gustafsson* och *N. A. Nilsson* anförde:

[Protokoll över civilärenden den 9 januari 1919.]

I Kungl. kungörelsen den 26 september 1918 angående övervakande av utlänningar i riket stadgas, att utlänning, som befinner sig i riket,

skall, därest han efter den 1 december 1918 önskar fortfarande här vistas under längre eller kortare tid, vara försedd antingen med vederbörligen viserat pass, eller, om han ej kan förskaffa sig dylikt, med uppehållsbok, innefattande tillstånd att vistas i riket; ansökan om uppehållsbok göres hos polismyndighet i den ort, där utlämningen på ett mera stadigvarande sätt vistas.

Vidare stadgas i samma förordning, att polismyndigheten, där den vid prövning i enlighet med i kungörelsen angivna grunder finner, att ansökningen bör bifallas, skall utställa uppehållsbok för utlämning; men att, där polismyndigheten är oviss, huruvida ansökningen bör beviljas, eller finner densamma böra avslås, anmälan skall göras till Konungens befallningshavande, som beslutar, huruvida och på vilka villkor uppehållsbok må av polismyndigheten utfärdas.

Uti skrivelse den 25 november 1918 anmälde poliskammaren i Malmö till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Malmöhus län, med överlämnande av ansökningar från i Malmö vistande utlämningar om uppehållsbok, att poliskammaren ej ansett sig böra utfärda sådan för vissa av dessa, bland dem danske undersåten bageriarbetaren Otto Pedersen-Holt.

Genom beslut den 3 december 1918 bestämde Kungl. Maj:ts befallningshavande att uppehållsbok ej skulle för Pedersen-Holt utfärdas.

Den 9 januari 1919 anmäldes i statsrådet en till civildepartementet överlämnad skrift, däruti Pedersen-Holt m. fl. gjort framställning om utfärdande för honom av uppehållsbok, därvid Konungen efter tillstyrkan av föredragande departementschefen, statsrådet Schotte, förklarade, att med anledning av vad i ärendet förekommit hinder icke mötte för polismyndigheten att för Pedersen-Holt utfärda uppehållsbok att gälla för tre månader, under villkor att han därunder fullgjorde honom åvilande skattskyldighet till stat och kommun.

Såvitt av handlingarna framgår, har detta Konungens beslut fattats utan att dess befallningshavande i Malmöhus län blivit i ärendet hörd.

Då jag finner, att ett sådant sätt att behandla ärendet, särskilt i betraktande av dess grannliga och diskretionära art, icke står i överensstämmelse med andan i stadgandet i 10 § regeringsformen har jag yrkat, att emot föredragande departementschefen statsrådet Schotte skulle framställas anmärkning enligt § 107 regeringsformen.

VII

av hr *Forssell*, som anförde:

[Protokoll över ecklesiastikärenden den 22 mars 1918 n:r 50.]

I skrivelse av den 12 febr. 1918 inlämnade kungl. läroverksöverstyrelsen jämlikt sin instruktions föreskrift till Kungl. Maj:t förslag å censorer vid årets studentexamina och meddelade däri, att av de dittillsvarande censorerna lektor J. F. Nyström och prof. F. Åkerblom anhållit att icke ifrågakomma till förnyat förordnande, samt föreslog i deras ställe professorn vid Lunds universitet dr G. E. Hellquist och laboratorn vid samma universitet dr L. Ramberg. I övrigt föreslog läroverksöverstyrelsen samma personer, som 1917 innehaft censorsförordnande.

Vid föredragning i statsrådet den 22 mars 1918 av detta ärende upptog statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet kungl. läroverksöverstyrelsens förslag såsom sitt med undantag därav att han utan till statsrådsprotokollet uppgivet skäl i stället för professor Hellquist på sitt förslag uppförde rektorn vid högre allmänna läroverket i Uppsala, dr A. Nordfelt. Konungens beslut fattades i enlighet med föredragande departementschefens hemställan.

Även om den i och för sig själv mycket antastliga principen skulle godkännas, att bland censorerna vid studentexamina bör finnas en i aktiv tjänst varande läroverkslärare, så synes det redan vara synnerligen olämpligt, om, såsom här är fallet, till censor utses rektorn vid ett högre allmänt läroverk, vilken just vid den tid på året, då utövandet av censorsuppgiften infaller kanske mer än eljest under läsåret behöves vid sitt läroverk.

Då härtill kommer, att högre allmänna läroverket i Uppsala tillika är ett av statens provårsläroverk och alltså ett särskilt ansvar åvilar dess rektor, finnes det skäl antaga, att hans förordnande till censor kan medföra än större olägenheter för skötseln av hans ordinarie ämbetsåligganden.

Vid sådant förhållande har det synt mig påtagligt, att föredragande departementschefen vid handläggningen av ifrågavarande ärende icke förfarit med tillbörlig skicklighet och att förty anledning till anmärkning mot honom jämlikt R.F. § 107 föreligger.

VIII.

av herr *Clason*, som med instämmande av herrar *Bellinder*, *K. J. Ekman*, *von Geijer*, greve *Alexander Hamilton*, *N. A. Nilsson*, *Henrikson*, *Norman* och *Forssell* anförde:

[Protokoll över ecklesiastikärenden den 15 februari och den 8 november 1918].

Sedan 1917 års riksdag för indragning av skjututbildningsövningarna vid de allmänna läroverken, folkskoleseminarierna och de tekniska läroverken från och med år 1918 minskat reservationsanslaget till dessa institutioner med vissa närmare angivna belopp, blev genom nådigt beslut den 25 juni 1917 förordnat, att dessa övningar skulle från och med 1918 upphöra, varjämte Kungl. Maj:t förklarade sig vilja framdeles träffa beslut beträffande de åtgärder, som i anledning därav kunde böra vidtagas ifråga om den för nämnda övningar anskaffade materielen m. m.

Förvaltaren av läroverkens reservförråd av dylika materiel, major *W. Aman*, inkom därefter den 25 september 1917 med framställning till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet angående nämnda materiel. Däri framhölls att den målskjutningsmateriel, som då funnes vid läroverken, bestode dels av gevär, vilka från arméns förråd utlämnats till läroverken såsom lån, dels av materiel, som inköpts av Kungl. Ecklesiastikdepartementet och fördelats på läroverken, nämligen gevär, karbiner, patronväskor m. m., ävenså av del i anläggningskostnader för skjutbanor, uppförde skjutbodor m. m. Det uttalades, att det väl kunde antagas för givet, att de från armén såsom lån utlämnade gevären skulle återlämnas. Emellertid hade de varit i bruk sedan år 1909 och torde därför kräva nödiga reparationer före återlämnandet, bland annat utbyte av en hel del pipor mot nya. Medel till reparationskostnaderna syntes därför böra anskaffas. Beträffande den övriga materielen syntes tre alternativ vara tänkbara, nämligen 1:o) att all materiel realiserades på sätt Kungl. Maj:t föreskrev, 2:o) att materielen helt eller delvis förvarades vid läroverken för att eventuellt få av ungdomen användas vid frivilliga skytteövningar, eller 3:o) att materielen förvarades å förråd för att kunna komma till användning i den händelse skjutövningar i någon form framdeles skulle på grund av nytt riksdagsbeslut bliva återupptagna. På det ej den dyrbara materielen i brist av vård och tillsyn skulle taga skada borde i god tid bestämmas, huru med densamma

skulle förfaras från och med ingången av 1918. Vidare borde bestämmelser träffas, huru ersättning för det med materielvården förbundna arbetet skulle från och med 1918 utgå till dem, som finge med materielens vård eller realiserande att beställa. En bilaga till Åmans framställning upplyser, att till läroverken utlämnats såsom *lån från armén* 2,200 st. 6,5 mm gevär m/96, och såsom *inköpta av departementet* 1,125 st. 6,5 mm gevär m/96 och 1,202 st. 6,5 mm karbiner L m/91. För bringande i fullgott skick av de såsom *lån* bekomna gevären genom deras förseende med nya pipor för en kostnad av omkring 11 kronor pr st., skulle åtgå 24,200 kronor. De *av departementet inköpta* gevären och karbinerna voro ännu mera slitna och torde för deras bringande i fullt brukbart skick åtgå omkring 25,000 kronor.

Över Åmans framställning anbefalldes läroverksöverstyrelsen och folkskoleöverstyrelsen att efter vederbörande rektorer och gymnastiklärares hörande avgiva utlåtande.

Av de hörda *läroverken* tillstyrkte det stora flertalet, nämligen 34, alternativet nr 2, d. v. s. att den av ecklesiastikdepartementet inköpta och till läroverken utlämnade materielen skulle få helt eller delvis kvarstanna vid desamma för att få av ungdomen användas vid frivilliga skytteövningar, Endast ett läroverk ifrågasatte realisation av all materiel såsom vid detta läroverk obehövlig; tre förordade det tredje alternativet. Från olika håll betonades kraftigt det livliga intresse, varmed det frivilliga skytteväsendet omfattats av skolungdomen, de goda resultat det medfört i ökad skjutskicklighet och det synnerliga gagn det haft av de till läroverken från ecklesiastikdepartementet utlämnade gevären. Det vore därför i hög grad önskligt, att dessa finge behållas; skulle man undandraga ifråvarande idrottsgren den uppmuntran den erhållit, skulle det bliva till synnerlig skada.

I förslaget att de från armén lånade gevären skulle till densamma återlämnas, instämde flertalet läroverk.

Vad angår folkskoleseminarierna, hade endast två fått fullständig uppsättning materiel sig tilldelad, och anslöto sig dessa likaledes till alternativet nr 2. De övriga hade endast erhållit patronväskor med livremmar, mot vilkas återlämnande flertalet icke synas ha haft något att erinra.

Med ledning av de från läroanstalterna inkomna uppgifterna uppgjordes en förteckning över all den från ecklesiastikdepartementet till dem utlämnade materielen, av vilken framgår att densamma utom av gevär och karbiner utgjordes av en mängd andra artiklar, såsom patronväskor

med livremmar, skjutstöd, gevärsremmar, rengöringsmateriel, riktställningar och riktspeglar, gevär- och karbinställ, skottavlor m. m.

Föreningen för skolungdomens vapenövningar, som även hördes, framhöll, att det syntes vara av den största vikt, att den materiel, som redan av staten bekostats för skjututbildningsövningarnes bedrivande vid läroverken och vid dessa ännu förvarades, även för framtiden där finge kvarstanna för att användas vid de frivilliga skytteövningarne, som av läroverksungdomen omfattades med allt större intresse. Deltagandet i dessa övningar medförde ändock för skyttarne avsevärda kostnader.

Gemensamt yttrande avgavs därpå den 3 december 1917 av *läroverksöverstyrelsen och folkskoleöverstyrelsen*.

Vad angick den från *armén såsom lån anhållna* materielen, tillstyrkte de, likasom flertalet i ärendet hörda, dess återlämnande till *armén* efter förutgången reparation, som beräknades till en kostnad av högst 24,200 kronor, vilka ansågos kunna bestridas av besparingar å reservanslaget till skjututbildningsövningar vid ifrågavarande läroanstalter.

Vad däremot beträffade den av *ecklesiastikdepartementet till läroanstalterna utlämnade materielen* ansågo överstyrelserna, likaledes i likhet med det stora flertalet hörda myndigheter, önskvärt, att densamma måtte åtminstone delvis fortfarande få disponeras av läroanstalterna för att av dessas lärjungar användas vid frivilliga skjutövningar. Under förutsättning av bifall därtill framlade överstyrelserna en efter samråd med materieförvaltaren samt rektorer och gymnastiklärare uppgjord plan till materielns fördelning till de skilda läroanstalterna. Ett antal gevär och kammargevär av äldre numera föråldrad modell samt en del skjuttält ansågos såsom numera obehövliga böra insändas till reservförrådet för läroverkens målskjutningsmateriel. Av 6,5 mm. gevär av 1896 års modell borde där efter 1,160 st. ävensom 149 karbiner av 1901 års modell och 2,320 patronväskor fördelas på läroverken, medan återstoden, 11 gevär, samt ett större antal karbiner och patronväskor syntes böra inlämnas till reservförrådet. Reparation av ifrågavarande materiel, som genom mångårig användning blivit sliten, syntes nödig, och torde omkostnaderna även härför kunna bestridas av ovannämnda besparingar. Överstyrelserna föreslogo därjämte, vad som borde kvarbliva vid de olika läroverken av övrig materiel, såsom gevär- och karbinställ, olika slag av rengöringsmateriel, skjutstöd, ammunitionslådor, riktställningar, o. s. v. En del obehövlig materiel syntes däremot böra försäljas.

För värden m. m. av den för överlämnande till läroverken samt till förvaring i reservförrådet föreslagna materielen förordade överstyrelserna därjämte ett årligt anslag av sammanlagt 7,820 kronor, därav huvud-

parten 5,950 kronor i poster om högst 200 och lägst 75 kronor till vederbörande gymnastiklärare vid läroverken.

Ärendet remitterades därefter jämväl till *Skytteförbundens överstyrelse*, som den 29 januari 1918 under erinran om det livliga intresse för frivilliga skytteövningar, som förefanns vid läroverken, och under betonande av vikten att lämpliga vapen och målskjutningsmateriel i tillräcklig mängd kunde ställas till dessas förfogande instämde i läroverksöverstyrelsens och folkskoleöverstyrelsens förslag.

I fråga om de från armén till låns erhållna vapen hördes därpå arméförvaltningens artilleridepartement, som den 4 februari 1918 hemställde, att *därest* ecklesiastikdepartementet ej framdeles skulle stå såsom låntagare, de skulle insändas till Karlsborgs tygstation för besiktning och reparation, vilkas kostnader borde täckas av åttonde huvudtitelns anslag.

Det av så gott som samtliga läroverk och av de tre Överstyrelserna enhälligt förordade förslaget, att den övriga materielen skulle få av läroverken fortfarande disponeras, vann emellertid icke vederbörande stats-

»På grund av anmodan under hand att avgiva yttrande angående ifrågasatt överlämnande till arméns förråd av Kungl. Ecklesiastikdepartementet tillhörande vapen och målskjutningsmateriel» framhöll arméförvaltningens artilleridepartement i en den 11 februari dagtecknad, den 22 febr. till lantförvarsdepartementet inkommen skrivelse, att *därest* denna materiel vore avsedd att för framtiden förbliva i lantförvarsdepartementets ägo, torde densamma böra översändas till Karlsborg, med undantag av patronväskor med livremmar och tält, som syntes böra överlämnas till arméns intendenturförråd i Stockholm.

Efter gemensam beredning med chefen för lantförvarsdepartementet beslöt därför den 15 februari 1918, på föredragning av statsrådet Rydén, Kungl. Maj:t, bland annat, att *all* den ifrågavarande för skjututbildningsövningar använda materielen, såväl den från armén till låns erhållna som *all* övrig vid läroanstalterna eller i reservförrådet befintlig, skulle insändas till Karlsborgs tygstation, med undantag av patronväskor med livremmar samt tält, vilka skulle insändas till intendenturförrådet i Stockholm, och skulle sedermera medel anvisas till ersättande av kostnaderna för materielens transport till Karlsborg samt för besiktning och reparation av de från armén utlånta vapnen.

Emellertid befanns vid beslutets verkställande, som anförtroddes åt Åman, att en del av den använda materielen dels var mer eller mindre försliten, dels icke var av arméns modell och således där icke kunde komma till användning. Det ansågs därför icke lämpligt att kosta frakt

på denna för armén icke användbara materiel. Sedan därför först insänts vapen med rengöringsmateriel m. m. samt patronväskor med livremmar ävensom tält, fick artilleridepartementet av den övriga materielen utvälja, vad den ansåg användbart för armén — skjutstöd, riktställningar, vasselinkök, skottavlor, hylspressar, rävaselin, skarpa patroner till 6,5 m. m. gevär m. m.¹⁾ — varefter fråga uppstod om ändring, med hänsyn till ännu återstående materiel, av beslutet den 15 februari.

Sedan det utröntes att denna utgjordes av kammarpatroner, blindpatroner (begagnade), målmateriel (tavlor figurer), en del ställ och ammunitionslådor (läroverkens modell), skyddsskärmar (mer eller mindre skadade), borstviskare m. m. beslöts, efter utredning, efter gemensam beredning av cheferna för lantförsvars- och ecklesiastikdepartementen den 8 november 1918, med ändring av beslutet den 15 februari 1918, att av denna återstående materiel patroner och annan materiel, som kunde komma till användning vid skolungdomens frivilliga skjutövningar, skulle få vid läroverken överlämnas till möjligen förefintliga skytteföreningar bland lärjungarna eller på annat sätt användas vid av lärjungarna bedrivna frivilliga skjutövningar, samt att övrig vid läroanstalterna befintlig materiel skulle genom rektors försorg försäljas och inflytande medel anskaffas för lek- och idrottsmateriel.

Mot det rådslag, som tillstyrkt sistnämnda beslut är intet att invända. Den uppfattning, som tagit sig uttryck i detsamma, att den frivilliga skytterörelsen vid läroanstalterna är förtjänt av understöd av statsmakterna, synes emellertid hava bort redan vid frågans föregående handläggning den 15 februari föranleda en mera tillmötesgående behandling av det av läroverken och de tre Överstyrelserna så starkt förordade förslaget, att vid läroverken skulle få behållas även den övriga genom Ecklesiastikdepartementet för dem inköpta och sedan länge till dem överlämnade materielen. Såsom frågan nu handlagts, har av denna materiel man frantagit dem de för dem värdefullaste och mest användbara beståndsdelarna, vilka för de frivilliga övningarne skulle varit till största

¹⁾ Av den av Ecklesiastikdepartementet inköpta och till läroverken överlämnade materielen synes till armén hava överlämnats samtliga vapen (omkring 1,171 6,5 mm gevär m/96 och 1,260 6,5 karbiner m/91), patronväskor med livremmar (9,296 st.), 428 stöd för liggande ställning och 315 d:o för stående, 604 rengöringsläskor för gevär eller karbiner, 422 rengöringsklovar, 274 dioptrar, 258 riktkontrollspeglar, 316 riktställningar, 84 skjuttält, 94 vasselinkök, 339 rengöringslutstycken, 443 skottavlor (arméns modell), 43 hylspressar (arméns modell), 60,000 st. 6,5 mm skarpa patroner m. m.

gagn, medan de däremot för arméns förråd givetvis spela en ganska ringa roll. Kvarlämnats har åter blott en relativt obetydlig och mindre värdefull rest. Hänsyn till kostnader för reparation samt för underhåll synes här icke bort avsevärt spela in, då sådana kostnader givetvis under alla förhållanden bliva behöfliga, så framt ej gevären skola lämnas utan nödigt iståndsättande och vård. Vad angår kostnader för vård och underhåll, bör dessutom tagas i betraktande, att under utredningen från vissa läroverk ifrågasatts, huruvida icke dessa kostnader, därest statsbidrag icke kunde för ändamålet erhållas, skulle kunna täckas på frivillig väg.

Då sålunda vid handläggning av ifrågavarande ärende bristande hänsyn synes hava tagits till önskemål, som med sådan styrka framhållits av de på området närmast sakkunniga om åtgärder till främjande av en av läroverksungdomen varmt omfattad, för dess fysiska utbildning och för fosterlandets försvar synnerligen gagnande idrottsgren, hava vi ansett anmärkning böra framställas mot cheferna för lantförvarsdepartementet och ecklesiastikdepartementet, vilka gemensamt berett ärendet, och av vilka den sistnämnde föredragit det.

IX.

av herr *K. J. Ekman*, som anförde:

Den 2 mars 1918 avläts av hans excellens ministern för utrikes ärendena Hellner till härvarande tyske minister baron von Lucius följande note:

»Den 21 sistlidne februari hade jag äran av Eder mottaga ett meddelande, att Tyskland hade för avsikt att, med efterkommande av en från finska regeringen framställd begäran, sända trupper till Finland för upprorets undertryckande samt därvid begagna Ålandsöarna som operationsbas. Till följd härav ville Ni å den Kejsrerliga tyska regeringens vägnar anmoda den svenska regeringen att till undvikande av förväxlingar och olycksfall draga tillbaka de svenska fartygen från Ålandsöarnas område. Samtidigt härmed betonades av Eder, att Tyskland ville reglera Ålandsöarnas framtid i nära samförstånd med Sverige samt att Tyskland icke hade för avsikt att framställa några territoriella anspråk på ön. — Jag tillät mig med anledning härav att erinra om, att Sverige, såsom jag förut haft äran meddela Eder, på grund av framställningar dels från Ålands befolkning, dels ock från den på Åland varande finska skyddskåren åtagit sig att medverka för Ålandsöarnas evakuering såväl

från den finska hären som från därvarande ryska stridskrafter samt att under tiden intill dess detta utförts övervaka ordningen på ön och skydda befolkningen mot övergrepp. För detta ändamål har Sverige åtagit sig att sända ett truppdetachment till ögruppen. Jag framhöll därjämte, att det syfte, som Sverige vid åtagandet av detta värv fullföljde, vore att Ålandsöarna om möjligt skulle hållas utanför krigsoperationerna. Då den svenska regeringen i denna sak stöddes av en enhällig och stark folkopinion i hela riket, skulle Tysklands avsikt att göra ögruppen till bas för krigsföretag samt de krav, som å tysk sida framstälts om de svenska fartygens tillbakadragande från Ålands farvatten, framkalla en stark förstämning i hela Sverige. Jag ansåge mig därför böra inlägga en allvarlig gensaga mot de tyska planerna och anspråken.

Sedermera har den 27 sistlidne februari av Eder å den kejsrerliga tyska regeringens vägnar till mig framförts ett meddelande av innehåll bland annat, att den kejsrerliga regeringen med hänsyn till vad å svensk sida förebragts icke ville hindra Sverige från att utföra det humanitära värv det åtagit sig i fråga om Ålandsöarna och till följd härav avstode från anspråket, att det svenska truppdetachmentet och de svenska fartygen droges tillbaka, varjämte den kejsrerliga regeringen ville begränsa Ålandsgruppens användning till anordnande av en för den militära expeditionen nödvändig etappstation. — Med anledning härav anhåller jag att få till Eder överlämna kopior av de framställningar och överenskommelser, vilka utgöra grundvalen för samt angiva innehållet av det humanitära värv, som den svenska regeringen åtagit sig att utföra å den åländska ögruppen. — Emellertid kan jag ej underlåta att framhålla, att även med de förändringar uti planen, som den kejsrerliga regeringen givit tillkänna, det från tysk sida tillämnade begagnandet av Ålandsöarna medför fara, att Sverige icke kan på avsett sätt realisera de humanitära syften, jag förut antytt, liksom det näppeligen kan helt förekommas, att detta steg alla försäkringar till trots kommer att hos det svenska folket vålla oro med avseende å Tysklands framtida planer på Ålandsöarna. Den svenska regeringen emotser därför med bekymmer de verkningar, som planens utförande kommer att utöva å den svenska folkstämningen. Mottag etc.»

Följande dag, den 3 mars, offentliggjordes i tidningarna följande kommuniké:

»Härvarande tyske minister har på uppdrag av sin regering meddelat ministern för utrikes ärendena, att Tyskland hade för avsikt att, med efterkommande av en från finska regeringen framställd begäran, sända trupper till Finland för upprorets undertryckande samt att dessa,

i enlighet med av Finland lämnat medgivande, vid sina operationer även skulle komma att begagna sig av Ålandsöarna. För att icke hindra Sverige från att utföra det humanitära värv det åtagit sig ifråga om Ålandsöarna, skulle Tyskland emellertid begränsa ögruppens användning till anordnande av en för den militära expeditionen nödvändig etappstation å densamma. Tillika förklarades, att Tyskland icke hade några territoriella intressen på öarna, samt att Ålandsfrågan, med hänsyn till Sveriges vitala intressen på ögruppen, borde regleras i närmaste samförstånd med Sverige. — Den svenska regeringen, som inlagt en allvarlig gensaga mot en eventuell användning av Ålandsöarna, vilken kunde indraga ögruppen i krigsoperationer eller hindra utförandet av det humanitära värv Sverige till Ålandsbefolkningens skyddande åtagit sig, har tagit fasta på de från tyska regeringens sida givna förklaringarna men ansett sig böra framhålla, att enligt dess mening även den begränsade användning av Ålandsöarna, som enligt meddelandet skulle ifrågakomma, kunde medföra svårigheter för ett förverkligande på avsett sätt av Sveriges humanitära syften i avseende å ögruppen. — Befälhavaren för den svenska bevakningsstyrkan på Åland har erhållit kännedom om den tyska expeditionens väntade ankomst samt om de å tysk sida avgivna förklaringar.»

Det är anmärkningsvärt, att i en sak av den allvarliga innebörd som den nu ifrågavarande föredragning icke skett inför Kungl. Maj:t i statsrådet, ehuru ärendet jämlikt 7 § R. F. bort där föredragas och avgöras. Något protokoll i ärendet finnes icke bland de till konstitutionsutskottet för granskning överlämnade statsrådsprotokollen och utrikesdepartementet har, på förfrågan från utskottet, bekräftat, att något dylikt protokoll ej finnes.

Emot de tendenser till minsterstyrelse, som i såväl detta som åtskilliga andra av den nuvarande ministären handlagda ärenden kommit till synes (jfr reservationerna vid fjolårets dechargebetänkande III och IV) har jag ansett nödvändigt att en gensaga inlägges; och föranlåtes jag sålunda att för vad i nämnda avseende i nu förevarande ärende förekommit mot hans excellens ministern för utrikes ärendena framställa anmärkning enligt 107 § R. F.

X.

af herrar *Clason, Bellinder, K. J. Ekman, von Geijer, von Mentzer, greve Alexander Hamilton, Norman, Kahlström och Forssell*, vilka anför:

[Protokoll utrikesdepartementsärenden den 28 maj 1918 ang. be-
myndigande för de svenska förhandlingsdelegerade i London att underteckna
ett handels- och tonnageavtal med ententemakterna, och den 14 juni 1918
ang. bekräftelse av det den 29 maj 1918 i London undertecknade han-
delsavtal mellan Sverige å ena sidan och Frankrike, Italien, Amerikas
Förenade stater och Storbritannien å den andra.]

Till granskningsårets viktigaste tilldragelser höra de förhandlingar med ententemakterna, som ledde till dels det s. k. *modus-vivendia*avtalet, vilket undertecknades den 29 januari och ratificerades den 1 mars 1918, dels *huvudavtalet*, undertecknat den 29 maj och ratificerat den 14 juni. Att en uppgörelse borde sökas, har visserligen icke varit föremål för delade meningar. Så mycket större har intresset varit för resultatet. Om vad som omsider avtalades, har emellertid intet meddelats utöver innehållet i den bekanta den 18 juni i ärendet utfärdade kommunikén.¹

¹ Denna kommuniké var av följande lydelse:

»Sedan december 1917 hava underhandlingar pågått rörande ett handelsavtal mellan Sverige å ena sidan samt Storbritannien, Frankrike, Italien och Förenade staterna å den andra sidan.

Dessa underhandlingar hava nu lett till det resultat, att de allierade förbundit sig att för Sverige underlätta den successiva tillförseln i under förhanden varande omständigheter tillfredsställande mängd av nödvändighetsvaror såsom brödsäd, fodermedel, stenkol, oljor av olika slag, rågummi, gummifabrikat, bomull, bomullsvaror, ull, ullvaror och andra textilvaror, hudar, läder, garvämnen, kaffe, tobak, koppar, ferrolegeringar, tenn, bleckplåt, salpeter, fosfater, svavel, ävensom ett flertal andra för Sveriges näringsliv nödvändiga varor.

Såsom vederlag för detta tillmötesgående hava de allierade huvudsakligen betingat sig *dels* att under avtalstiden få förhyra svenska fartyg om sammanlagt 400,000 ton d. w., därav 200,000 ton för fart genom farezonen, *dels* ett tillförsäkrande åt ententemakterna av viss andel i järnmalmexporten från Sverige, *dels* att så länge förhållandet mellan det brittiska pundet och den svenska kronan intager det nuvarande abnormalt läget och det gjorda avtalet är gällande, få åtnjuta lämplig kredit i Sverige för inköp av svenska varor, *dels* ock att i samband med ovannämnda tillförsel till Sverige vissa anordningar måtte träffas för förhindrande av utförseln från detta land av angivna varor ävensom sådana, som med dem kunna likställas. I nämnda 400,000 ton ingå de 100,000 ton, som varit upplätta genom det s. k. *modus-vivendia*avtalet.

Genom den nu gjorda överenskommelsen beredes möjlighet för Sverige att, utan uppgivande av sin neutrala ställning, förskaffa åt sin befolkning de varor, vilka äro oundgängliga, för att folkhälsan icke genom brist på livsmedel måtte taga skada, och som er-

Knapphändigheten av densamma har omöjliggjort varje granskning av det träffade avtalets verkliga innebörd. En närmare belysning av dessa förhållanden skulle dock varit synnerligen önskvärd. Endast däri-genom skulle det svenska folket kunna vinna klarhet över vad själva avtalet inneburit för riket av förmåner eller uppoffringar och i vad mån de i utsikt ställda förmånerna under tillämpningen kommit vårt land till del. På sådant sätt skulle ock en översikt kunnat erhållas, om från svensk sida vid dessa förhandlingar förelegat den fasthet i utgångspunkter och ställningstaganden samt den allsidiga överblick över dithörande förhållanden såväl hemma som i utlandet, som i sådana frågor är av nöden.

Den första förutsättningen för en dylik belysning är självfallet offentlig tillgång till själva avtalet. Vi erinra då, huru i senaste band av publikationen »De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning» givits följande auktoritativa meddelande: »Vid avtalets avslutande blev överenskommelse träffad, att det icke skulle publiceras utan alla deltagandes samtycke. Denna överenskommelse består ännu, och det finnes ingen utsikt att få den hävd, förrän fred blivit sluten». Ifrågasvarande överenskommelse har sålunda måst innebära, att intet skulle offentliggöras utöver vad ovannämnda kommuniké innehöll.

Knappheten av de upplysningar, som i kommunikén lämnas, väckte redan vid dess utfärdande på olika håll mycken uppmärksamhet. Där saknas, såsom synes, alla uppgifter både om kvantiteten av de varor, vilkas successiva tillförsel »de allierade förbundit sig att för Sverige underlätta», om de närmare tidpunkterna, då vårt land kunde påräkna de skilda varuslagen, och om övriga villkor för deras hitförande. Där saknas likaledes alla närmare uppgifter rörande, bland annat, de delar av Sveriges motprestationer, som skulle bestå i anordningar »för förhindrande av utförseln» från vårt land »av angivna varor, ävensom sådana som med dem kunna likställas», alltså även uppgifter rörande vilka varuslag eller varukvantiteter häri äro inbegripna. Även om beträffande någon enstaka detaljpunkt skäl till sekretess ansetts föreligga, har detta omöjligen kunnat gälla det stora flertalet och det huvudsakliga. På samma gång kommunikén sålunda inskränker sig till en ytterst summarisk exposé över avtalet, vilken icke tillåter något bedömande av dess innebörd, uraktlåter den att lämna

fordras, på det att för landet viktiga industrigrenar icke helt och hållet avstanna av brist på råvaror.

På grund av avtalet har redan köp avslutats angående betydande kvantiteter brödsäd och fodermedel. En del brödsäd är redan på väg till Sverige. Åtskilliga andra varor, som tidigare inköpts, bliva på grund av avtalet omedelbart frigivna till import.»

alla närmare upplysningar rörande specialbestämmelser i fråga om därav berörda särskilda varor och varuslag och angående de reella möjligheterna till import och export av desamma.¹ Att ett offentliggörande av dylika upplysningar måste för det svenska näringslivet hava varit av synnerlig betydelse, är dock självfallet, likasom ock att ett meddelande av sådana uppgifter i fråga om ett avtal med huvudsaklig karaktär av handels- och sjöfartsavtal synes bort ligga i sakens natur. Denna bristande offentlighet rörande avtalets huvudpunkter har uppenbarligen för det svenska affärslivets män ingalunda kunnat ersättas av de offentligheten undandragna underhandsmeddelanden, de måhända kunnat erhålla genom sådana myndigheter som kristidskommissionerna.

Vi hava under sådana förhållanden sökt i de handelsavtalet rörande handlingarna inhämta upplysning, huru detta generella hemlighållande tillkommit, och hava av dem erfarit följande.

Genom beslut i statsråd den 28 maj 1918 bemyndigades Sveriges delegerade i London att under förbehåll av ratifikation underteckna avtalet. I det telegram av samma dag, varigenom den svenske utrikesministern meddelade dem detta med följande ord: »Delegerade bemyndigas underteckna avtalet under förbehåll av ratifikation, som kan ske så snart avtalet hunnit hit», fortsätter han: »*Regeringen hemställer*,² att avtalet och Covering Letters³ icke publiceras, men att gemensam kommuniké angående innehållet utarbetas och samtidigt publiceras efter ratificering». Den svenske ministrarnas i London svar härå, daterat London den 29 maj, innehåller följande: »Avtalet undertecknat i dag. Kommuniké angående innehållet anstår till efter Eder ratifikation, men allmänt meddelande utan detaljer, att avtalet slutits, kan icke undanhållas pressen. Meddela godhetsfullt de allierades ministrar Sthlm innehållet av avtalet i enlighet med vårt telegram 160», varefter uttalades önskvärdheten av försiktighet i fråga om meddelanden angående en enda punkt, som för det svenska näringslivet saknar varje betydelse.

Sedan därefter avtalet den 14 juni ratificerats, avlät utrikesministern till svenske ministrarnas i London den 15 juni följande telegram: »Den av Wallenberg redigerade kommunikén rörande avtalets innehåll

¹ I avseende å importen kan anföras, att, enligt utskottet tillhandakomna officiella uppgifter, under tiden intill den 1 april 1919 på grund av handelsavtalet bland andra följande varuslag till nedannämnda kvantiteter passerat tullen i Sverige: brödsäd 84,362 ton, fodermedel 61,644 ton, kaffe 13,528 ton, petroleum 29,169 ton, råfosfat 55,431 ton o. s. v. (bråkdelar av ton här oräknade). Av hela den väntade importen hade nämnda dag passel rat tullen 373,846 ton.

² Kursiveringen gjord här.

³ Så benämndes vissa supplerande bilagor.

kommer att meddelas pressen med ett par smärre ändringar. Den av mr Leverton Harris utarbetade engelska kommunikén anses fullt tillfredsställande.¹ *Sök förmå* Amerika och andra Ententeländer att giva kommunikén i samma form som Englands, *så att intet därutöver publiceras*.² Resultatet av denna vädjan framgår av följande den 17 juni daterade svar från svenske ministern: »Foreign Office telegraferar i dag Harris' kommuniké till Paris, Rom, Washington med begäran de publicera liknande men intet därutöver».

Med anledning av vad ovannämnda telegram den 28 maj innehöll rörande en hemställan av den svenska regeringen om avtalets icke-publicerande lät utskottet, såsom av ingressen till detta betänkande framgår, infordra det eller de särskilda protokoll, som innehålla svenska regeringens beslut att hemställa, att handelsavtalet med ententemakterna icke måtte publiceras, jämte samtliga handlingar rörande denna fråga. Det statsrådsprotokoll den 28 maj 1918, i vilket beslut föreligger om bemyndigande för de delegerade att underteckna avtalet, innehöll nämligen intet om en dylik hemställan. Till svar härå har dels meddelats, att något särskilt protokoll, innehållande ett dylikt beslut av den svenska regeringen, icke finnes, dels, i skrivelse den 21 maj, att inga andra handlingar rörande frågan om publicerandet av handels- och sjöfartsavtalet med ententemakterna funnes än de till utskottet redan överlämnade.

Vi hava icke kunnat undgå att finna det synnerligen anmärkningsvärt, att, såsom av dessa handlingar framgår, den svenska utrikesled-

¹ Denna kommuniké var, enligt en i svensk press publicerad översättning, av följande lydelse:

»Under några månaders tid ha i London förts underhandlingar mellan representanter för de allierades regeringar, Förenta Staternas regering inbegripen, och representanter för svenska regeringen. Dessa underhandlingar ha nu avslutats, och en överenskommelse mellan de allierade och Sverige har underskrivits och ratificerats av svenska regeringen. Genom denna ha de allierade fått garanterad nyttjanderätten till svenskt tonnage upp till 400,000 ton dödvikt. Överenskommelsen träffar likaledes bestämmelser med hänsyn till den kredit, som skall lämnas de allierade i Sverige, och reglerar även exporten av svensk järnmalm till de krigförande parterna. Likaså har på vissa villkor träffats avtal om införsel till England av papper och pappersmassa från Sverige.

De allierade å sin sida förplikta sig att underlätta importen till Sverige av vissa bestämda kvantiteter av livsmedel och andra varor, som äro nödvändiga för Sveriges handel och industri. Dessa varor skola göras till föremål för kontroll och garantier skola lämnas mot reexport såväl av de importerade varorna själva som av någon av dem framställd produkt eller av varor av liknande slag. Svenska regeringen har vid dessa underhandlingar varit företrädd av svenska ministern i London, häradshövding Marcus Wallenberg och direktör G. Carlsson.»

² Kursiveringen gjord här.

ningen, i stället för att främja avtalets offentliggörande i största möjliga utsträckning, både tagit initiativ till dess hemlighållande och genom särskild framställning verkat för att intet av detsamma skulle bliva bekant utöver den knapphändigade kommunikén. Vi finna detta strida både mot den allmänna princip om största möjliga offentlighet i utrikespolitiska ting, som ej minst nuvarande regering satt på sitt program, och som enkannerligen i handelspolitiska frågor synes vara en självklar sak, och mot det svenska näringslivets vitala intressen vid en tidpunkt, då de nödgades underkasta sig synnerligen betydande förändringar i sina arbetsvillkor. Det har ock förekommit oss anmärkningsvärt, att utrikesministern i det förstnämnda telegrammet säger att »regeringen hemställer» om icke-publicerandet, ehuru något statsrådsprotokoll härom icke finnes och något regeringsbeslut alltså icke föreligger i en principiellt och praktiskt så ytterst viktig fråga.

På grund av underrättelse, att åtgärder sedermera skulle vidtagits för att bereda ökad offentlighet åt handelsavtalet, anhöll utskottet därefter att få utbekomma samtliga protokoll och handlingar från granskningsåret, härrörande från tiden efter de med ententemakterna den 1 mars och den 28 maj slutna handelsavtalen, som avse frågan om dessas offentliggörande. Såsom svar härå har upplysning lämnats att några protokoll rörande denna fråga icke finnas, men samtidigt har till utskottet överlämnats en P. M. i ämnet, av vilken framgår följande. Den 4 januari 1919 gjorde utrikesministern till härvarande engelska, franska, nordamerikanska och italienska ministrar en framställning av huvudsakligen följande innehåll. Det mellan de ifrågavarande makterna och Sverige den 29 maj 1918 slutna handelsavtalet med därtill fogade tonnage- och kreditavtal hade hittills icke bragts till allmänhetens kännedom annat än på ett ytterligt summariskt sätt. Det vore dock från svensk synpunkt högeligen att önska, att i den nya delen av arbetet »De svenska statsmakterna och krigstidens folkhushållning» kunna giva en mera fullständig framställning däröver och måhända till och med kunna återgiva det in extenso. Emellertid ansåge sig den svenska regeringen icke kunna vidtaga en sådan åtgärd utan samtycke av representanterna för de makter som jämte Sverige undertecknat avtalen. Utrikesministern bad därför, att bliva underrättad om vederbörande minister skulle, i vad honom anginge, se någon olägenhet i ett offentliggörande i deras helhet av dessa texter (la publication intégrale de ces textes). De fyra ministrarna svarade, att de skulle inhämta instruktioner från sina regeringar och därefter avgiva svar. Detta, som sedermera lämnades muntligen, var av avböjande innehåll.

Av nu refererade aktstycke framgår sålunda, att utrikesministern omsider själv i januari 1919 kommit till övertygelse om det skadliga för Sverige, att avtalet endast på ett så ytterligt summariskt sätt bragts till offentligheten. Huruvida åter på de avböjande svar han nu erhöll på sin framställning angående ändring härutinnan inverkat, att hans slutliga begäran icke begränsade sig till en mera utförlig översikt över avtalens innehåll än kommunikens knapphändiga, utan avsåg ett offentliggörande i deras helhet av samtliga texter, undandraget sig vårt bedömande. I varje fall är det uppenbart, att vid tiden för avtalets avslutande den svenske utrikesministern har en väsentlig andel i det förhållande, att till synnerlig skada för hela vårt handelsliv endast så ytterligt knapphändiga meddelanden offentliggjordes rörande avtalets innehåll.

På denna grund hava vi ansett, att anmärkning enligt § 107 R.F. bort framställas mot hans excellens herr ministern för utrikes ärendena *Hellner*.

XI.

Av herr *Vennerström*, som anförde:

[Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 12 och den 15 november samt den 6 december 1918].

På min hemställan har konstitutionsutskottet infordrat de i utrikesdepartementet befintliga handlingar, som röra de enligt beslut i konseljen den 12 och 15 nov. samt den 6 dec. 1918 vidtagna åtgärderna för att indraga Sveriges legation och konsulat i Ryssland samt från Sverige utvisa härvarande bolsjevikiska representation. Med anledning av nämnda statsrådsbeslut, vilka enligt min mening äro stridande mot Sveriges intressen, har jag inom utskottet yrkat anmälan enligt § 107 regeringsformen dels mot hela regeringen, dels mot utrikesministern, emedan de i denna sak icke »iakttagit rikets sannskyldiga nytta». För att motiveringen för mitt yrkande skall ligga klar, är det nödvändigt att först lämna en bild av händelseförloppet vid brytandet av faktiska förbindelserna mellan Sverige och sovjet-Ryssland, sådant det framgår av statsrådsprotokollen jämte därtill hörande handlingar.

Den 30 sept. mottog utrikesdepartementet från *generalkonsul Asker* i Moskva följande utförliga redogörelse för förhållandena i Ryssland jämte därav föranledda förslag:

Moskwa den 18 sept. 1918.

Eders Excellens.

Sedan jag under några dagar varit i tillfälle iakttaga, hurusom situationen härstädes i nästan alla avseenden i påfallande grad försämrats under de tre månader jag varit frånvarande, får jag i det nedanstående vördsamt till Eders excellens' kännedom redogöra för några av de iakttagelser, jag varit i tillfälle göra.

Den nuvarande regeringens ställning har, efter en kortare tid av stor osäkerhet, återigen genom terroristiska åtgärder, blivit så starkt, att någon inre omvälvning inom den närmaste framtiden icke synes antaglig. Regeringens ingripande mot allt som faller under benämningen opposition antager alltmera drastiska former, medan samtidigt förbittringen mot Tyskland, som anses stödja regeringen och därmed alla dess åtgärder tilltager i omfång och styrka. Att döma av uttalanden från väl initerat tyskt håll synes det påståendet besanna sig, att Rysslands sändebud i Berlin, Joffe, vid sitt besök här för kort tid sedan skulle ha för rådsregeringen framhållit Tysklands växande maktlöshet gent emot Ryssland. Visserligen såg moskvaregeringen sig nödsakad underskriva tilläggstraktaten — vilket skedde under hotande militärt tryck från Tysklands sida — men det passiva motståndet mot de tyska kraven och mot bevakandet av tyska undersåtars rättigheter — sådana de enligt samma traktat ytterligare fastställts — blev med varje dag starkare.

Rådsregeringens politik gent emot de neutrala framgår delvis av den notväxling, som nyligen ägt rum. Om någon enhetlig politik kan dock icke bliva tal. Sålunda meddelade mig schweiziske vicekonsuln, som för några dagar sedan besökte mig, att schweiziska intressen och han själv blivit till den grad utmanande behandlade, att han icke visste, huru det skulle bliva möjligt för Schweiz att upprätthålla förbindelserna med härvarande regering. Han relaterade för mig ett samtal, som han dagen förut haft med hr Radek, chef för mellaneuropeiska avdelningen i utrikesministeriet och allmänt ansedd som en av de allra starkaste av de ledande personerna i och omkring rådsregeringen. Han betraktas som Lenins höggra hand. Det var han, som vid den första tyska kommissionens ankomst till Petrograd sistlidne januari (eller december) hälsade greve Mirbach med ett i hög grad utmanande anförande.

På tal om de rättigheter, som kunde tillerkännas schweiziska undersåtar hade Radek förklarat för vicekonsuln, att de vore inga alls, att

schweizare vore fullständigt likställda med ryssar, att de i vissa fall kunde vädja till utrikesministeriet, som möjligen av medlidande och i undantagsfall kunde låta »nåd gå för rätt,» att hela Schweiz, ehuru en republik, vore en borgarnation av arbetare, som borde bekämpas genom bolsjevikisk progaganda, och att Ryssland icke hyste något som helst intresse för Schweiz. På vicekonsulns fråga, huruvida det voro den ryska arbetarregeringens avsikt att försämra sina schweiziska arbetarebröders ställning svarade hr Radek: »Ja, de skola bringas till det djupaste elände, för att därefter, sedan de helt anslutit sig till bolsjevikiska principer, med rådsregeringens hjälp lyftas upp till den maktställning, på vilken det ryska proletariatet nu befinner sig.» Hr Radek skulle vidare ha framhållit, hurusom rådsregeringens metoder visserligen kunde betraktas som grymma, men att ändamålet i detta fall helgade medlen, alldenstund man stred för de högsta samhällseliga ideal och vore fullt beredd att taga alla konsekvenser därav. Han säges ha slutat samtalet med ett påpekande, att rådsregeringen i sin kamp för dessa ideal icke kunde taga hänsyn till enskilda människoliv, att dess egna medlemmar ständigt vore så nära döden, att den för dem icke innebure något avskräckande, samt att de för övrigt alltid skulle reservera tillräckligt med sprängämnen för att göra sitt eget utträde ur de levandes antal fullkomligt smärtfritt, om så skulle visa sig vara nödvändigt, vilket hr Radek emellertid ingalunda ansåg vara att befara.

Den schweiziske vicekonsuln var i hög grad upprörd över detta samtal och frågade mig om råd. Jag hade intet att giva, men sade, att jag inom kort skulle besöka hr Radek för att själv bilda mig ett omdöme om hans person och uttalanden. I dag gjorde jag detta besök. Sedan jag genom en vaktmästare låtit efterhöra, om han ville taga emot mig, kom en kvinnlig person och frågade, i vilken angelägenhet jag kom. Jag svarade, att jag själv skulle meddela hr Radek, i vilket ärende jag önskade träffa honom. Omedelbart därpå blev jag införd till hr Rodek, som frågade om anledningen till mitt besök, varpå jag svarade, att jag från flera håll hört, att han vore den hänsynslösaste av alla de ledande personerna, men att jag själv ville reservera mitt omdöme, till dess jag gjort hans personliga bekantskap. »Det smickrar mig» sade han »och önskan att göra bekantskap är ömsesidig. Låtom oss tala.» Han började med att beröra den »oförskämda och dumma neutrala noten» och förklarade, att det var ett stort misstag av de neutrala att vilja blanda sig i Rysslands inre angelägenheter. Samtidigt antydde han emellertid på ett mycket skickligt sätt, att rådsregeringens svar icke vore riktat så mycket till de neutrala som till den ryska bourgeoisie. Han lät mig

förstå, att regeringen tvärtom vore angelägen om att upprätthålla förbindelsen med de neutrala, särskilt de nordiska rikena. Ryssland måste ha ett fönster öppet åt Europa, som icke vetter åt Tyskland. På min fråga, huru han tänkte sig möjligheten av några förbindelser, medan ryska regeringen ständigt utfärdar nya dekret berövande även de neutrala makternas undersåtar deras självklara rättigheter, jagar ut dem ur deras bostäder, beslagtager deras egendom, berövar dem möjligheten att ens få lyfta så mycket av egna penningar, som är oavvisligen nödvändigt för deras mest elementära behov, och överhuvud taget fråntager dem varje skydd. Därpå genmålde herr Radek, att revolutionen krävde ett hänsynslöst tillvägagångssätt utan hänsyn till nationalitet, och att detta särskilt vore nödvändigt för att befästa rådsregeringens makt efter attentatet på Lenin. Nu vore situationen dock i någon mån en annan. Visserligen ginge vi mot en fruktansvärd vinter, men från tjecko-slovakernas och ententens sida vore intet att frukta. Fram på våren skulle de bolsjevikiska idéerna ha spritt sig så vida omkring, att det icke kunde bli tal om ett fortsättande av kriget vare sig från det ena eller andra hållet. »Tyvärr», sade hr Radek, »vilja och kunna icke tyskarne avstå 20 armékårer för att hjälpa oss, vilket är synd, ty på tre månader skulle en sådan här ha blivit helt och hållet bolsjevikisk. Nu få vi nöja oss med att använda tjecko-slovakerna som mannekänger, på vilka vår röda armé kan öva sig, till dess den blivit så stark, att ingen kan övervinna den, då det gäller att försvara det från imperialismens och kapitalismens ok befriade, bolsjevikiska Ryssland».

Jag sade herr R., att jag icke utan intresse tagit del av hans åsikter, men att det för mig vore viktigare att erfara, huru han tänkte sig modifiera rådsregeringens politik gentemot svenska intressen, ty om man satte i verket sitt hot att driva ut mina landsmän från deras bostäder, inkvartera rödgardister hos dem, arrestera dem utan grund och i övrigt beröva dem möjligheten att leva som civiliserade människor, skulle jag se mig nödsakad för mina överordnade framhålla det meningslösa i att upprätthålla dylika »förbindelser». Jag begärde, att han i egenskap av inflytelserik avdelningschef i utrikesministeriet skulle föreslå dess beslutande råd — bestående av Tjitjerin, Karachan, Radek och tvenne andra — en ofördröjlig revision av de ifrågavarande bestämmelserna och en förändring därhän, att det bleve möjligt för de neutrala och hittills vänskapligt sinnade makternas undersåtar att vistas i Ryssland. Han lovade mig att personligen intressera sig för detta förslag, att tala med Tjitjerin och Karachan därom samt förklarade sig vara villig samarbeta med mig för att få till stånd en *modus vivendi*, som skulle möj-

liggöra ett fortsatt upprätthållande av de goda förbindelserna mellan Sverige och Ryssland. Några officiella undantag ansåg han dock icke skulle kunna göras, utan finge man försöka att under hand ordna varje särskilt fall. Sålunda framhöll han, att i händelse militära krav eller andra »statsskäl» nödvändiggjorde rekvisition av en svensk undersåtes bostad, detta icke kunde undvikas, men skulle i så fall en annan bostad ställas till vederbörandes förfogande. På tal om den redan igångsatta »förtätningen» av bostäderna på grund av Moskvas överbefolkande, framhöll jag det omöjliga och oantagliga i att inkvartera rödgardister, ävensom i allmänhet personer av alldeles olika samhällsställning, hos svenska familjer. Detta sade han sig inse och lovade mig verka för att svenskar så vitt möjligt icke alls skulle besväras. Dock kunde det icke tillåtas, att under nu rådande bostadsbrist exempelvis en person gjorde anspråk på 7 rum. I sådana fall måste en uppgörelse i godo träffas, och det kunde, ansåg herr R., mycket väl åstadkommas genom att svenskar flyttade tillsammans. Samtalet avslutades med att jag ytterligare underströk nödvändigheten av att taga hänsyn till så rimliga framställningar från vår sida, och jag uttryckte förhoppning om att de ryska myndigheterna själva skulle inse, hurusom ett sådant tillvägagångssätt vore för båda parterna det minst oangenäma.

Dessa samtal — den schweiziske vicekonsulns och mitt — med herr R. sakna icke intresse såsom varande belysande för den märkliga blandning av ytterlighetssynpunkter och ganska moderata åsikter, som kunna göra sig gällande hos en och samma person bland dem, som nu styra Ryssland. Vad mitt samtal med herr Radek kan komma att leda till är omöjligt att förespä, men jag har intrycket av att såväl han som herrar Tjitjerin och Karachan önska upprätthålla ett gott förhållande med oss — så länge det ej bringar dem i konflikt med deras egna massor. Skulle så ske, komma de förvisso, att utan betänkande avskära förbindelserna med alla borgerliga regeringar.

I direkt anslutning till ovanstående får jag vördsamt framhålla, hurusom man både i Sverige och i den övriga världen — centralmakterna icke undantagna — har svårt att göra sig en föreställning om de förhållanden, som här äro rådande. Det är betecknande, att härvarande tyska generalkonsul för tre dagar sedan, samt amerikanska, franska och engelska generalkonsulerna för två dagar sedan för mig förklarat, att om man i deras respektive hemländer vore underkunnig om vilken oerhörd fara bolsjevismen innebär för hela världen — både för de bättre lottade samhällsklasserna och för de mest vanlottade — så skulle samtliga civiliserade nationer — icke endast deras regeringar utan det stora flertalet

av deras folk — förena sig i kamp mot denna ytterligt smittosamma sociala pest. Särskilt har amerikanska konsuln Poole, som har förestått amerikanska generalkonsulatet, förklarat sig ämna på det kraftigaste framhålla detta för regeringen i Washington.

Såsom svensk generalkonsul i Moskva har jag själv ansett det vara min första och förnämsta plikt att efter återkomsten hit fästa Eders Excellens särskilda uppmärksamhet på dessa förhållanden, betraktade från svensk synpunkt. Av allt vad jag hört synes läget i Petrograd vara i stort sett detsamma som i Moskva, men någon egen uppfattning därom har jag icke kunnat få, och tillkommer det knappast mig att därom yttra mig. Moskväs avlägsna läge från civilisationens gränser synes emellertid fordra, att man, medan ännu är tid att vidtaga lämpliga åtgärder, ställer sig den frågan: finnes det tillräcklig anledning för svenskar i icke officiell ställning att här kvarstanna under de oeffterättliga förhållanden, som redan nu äro rådande, och med till visshet gränsande sannolikhet inom en eller annan månad komma att leda till ett tillstånd, under vilket det knappast kan bli tal om affärer och »intressen», utan där allt kommer att mynna ut i en förtvivlad kamp för tillvaron, d. v. s. om föda för dagen? Att svaret på denna fråga måste bli nej, därför borga de enstämmiga åsikter, som för ett par dagar sedan uttalats av samtliga representanter för främmande makter. Jag har hört endast en person i ansvarig ställning uttala en annan övertygelse. Han talade i bilder och liknade Ryssland vid en åker om våren, vars tunna snötäcke snart skulle smälta under solens värmande strålar för att lämna plats åt en rik skörd. Denna skörd skulle vi vara särskilt utkorade att inhösta. Min mening är en helt annan, nämligen att vi för närvarande varken realiter eller bildligt kunna tala om våren, utan snarare om en ovanligt mörk och hotande höst med en lång och svår vinter liggande emellan den och våren och en därpå följande sommar och höst, vilka skola uppenbara, att där intet blivit sått, där kan häller intet skördas.

En synpunkt, som enligt mitt förmenande icke heller får åsidosättas, är, att om ryska regeringen verkligen är angelägen om att upprätthålla förbindelserna med de neutrala länderna — särskilt de tre nordiska rikena — den också bör tillerkänna dessa länders undersåtar rättigheter, ävensom bereda dem möjligheter att utfå alla sina rättmätiga tillgodohavanden i banker och andra expeditionsställen. I annat fall synes »upprätthållandet av vänskapliga förbindelser» endast vara en meningslös fras. Under tiden torde det vara välbetänkt att i möjligaste mån reducera de utländska kolonierna härstädes. Man har redan vidtagit åtgärder i denna riktning, och vid ett möte mellan de neutrala representanterna

härstädes i går uttalades en allmän mening om att så i största möjliga utsträckning, ehuru gradvis, borde ske.

Före min avresa från Stockholm hade jag äran inför Ers Excellens göra uttalanden i samma riktning, ehuru i mindre bestämd form än jag nu gjort. Det ifrågasattes då, att jag skulle återvända till Stockholm för att avlägga muntlig rapport. Då förhållandena här emellertid äro sådana, att jag icke lämpligen nu kan lämna min post, har jag härmed velat, i den mån det varit mig möjligt, giva Eders Excellens del av de iakttagelser jag gjort.

På grund av vad jag sålunda haft äran anföra får jag vördsamt sammanfatta mina förslag i nedanstående tre punkter:

1) I Moskva och, så vitt möjligt, i andra delar av det inre Ryssland vistande svenska undersåtar böra underrättas om att i händelse de besluta kvarstanna i landet de göra det på eget ansvar och måste räkna med den möjligheten, att den svenska officiella representationen icke kan bereda dem något effektivt skydd.

2) Generalkonsulatet skall förbliva i Moskva så länge här finnas viktiga svenska eller andra åt detsamma anförtrödda intressen att tillvarataga;

3) För den händelse att förbindelsen med kungl. beskickningen i Petrograd skulle bliva avbruten och ett kvarstannande i Moskva antingen vore förbundet med överhängande fara utan däremot svarande möjligheter att tjäna vårt lands verkliga intressen eller skulle vara oförenligt med dess värdighet, äger generalkonsuln att på eget ansvar vidtagit de åtgärder, vartill situationen kan synas honom giva anledning.

På samma gång jag ansett det vara min skyldighet framhålla det allvarsamma läge, vari vi här befinna oss, och vilket när som hälst kan bliva ohållbart, får jag vördsamt uttryckligen betona, att någon anledning till oro för närvarande icke synes föreligga.

Med djup vördnad. Ödmjukligen
Claes Asker.»

Till generalkonsul Asker meddelades på utrikesministerns order, att hans förslag gillades. Från utrikesdepartementet vidtogos genast åtgärder i den av Asker utpekade riktningen. Till svenska ministern i Petrograd telegraferades den 1 okt. från utrikesdepartementet, att regeringen med Sveabolaget inlett underhandlingar för att kunna förhjälpa svenskar i Ryssland hem på grund av deras nödställda läge. Ministern uppmanades att söka utreda om svenskar i såväl Petrograd som Moskva önska bistånd till hemresa. Den 3 okt. telegraferades till ministern i Petrograd, att Sveabolaget förklarar sig berett att insätta någon extrabåt för att bereda

skandinaver tillfälle till hemresa. För att underlätta hemresan beviljas nedsatt biljettpris, andra och tredje klass till hälften. Om någon svensk icke skulle kunna betala biljett, skall ministern i Petrograd hos bolaget rekvrirera tredjeklass biljett. Staten skall sedan ersätta bolaget kostnaderna. Den 8 okt. avlät utrikesministern ytterligare till svenska ministern i Petrograd ett telegram, vari först talades om överenskommelsen med Sveabolaget om transporten av svenskarna. Därefter fortsattes:

»Ni äger att till biljett förhjälpva envar svensk undersåte, som önskar begagna sig av dessa lägenheter. Skulle någon svensk, som önskar hemresa, icke kunna erläggva den nedsatta avgiften, äger ni hos bolaget rekvrirera tredjeklassbiljett för honom, varför kostnaden av statsverket ersättes bolaget.

De möjligheter till hemresa, som sålunda öppnas för i Ryssland boende svenskar, bör genom Eder försorg i så utsträckt omfattning som omständighetena tillåta, bringas till Rysslandsvenskarnas kännedom.

Som ni av i avskrift bifogade skrivelse från generalkonsuln i Moskva torde finna, anser även han önskvärt att där vistande svenskar i största utsträckning hemresa. Ni behagade därför i samverkan med generalkonsuln bereda tillfälle åt de ryssvenskar, som så önska, att begagna sig av överenskommelsen med Sveabolaget. Likaså behagade ni skyndsammast meddela honom att jag fullständigt gillar de slutsatser, till vilka han i den Eder meddelade skrivelsen kommit.

Slutligen har jag äran anmoda Eder att skyndsammast meddela huruvida från rysk sida tillstånd kan utverkas för svenskar att hemresa över Finland.»

Till svenska utrikesdepartementet anlände den 8 okt. från beskickningen i Petrograd ett den 5 okt. daterat telegram: »Över Finland tillåtas endast kurirer resa. Uppgift om antalet svenskar, som på grund av biljettprisens nedsättning och gratisbiljett önska hemresa, skall så fort ske kan telegraferas. Någon fara för kvarblivande synes mig ej föreligga. Brändström.» På särskild förfrågan från utrikesdepartementet telegraferade den 8 okt. minister Westman i Helsingfors detta svar: »Inga hinder taga vägen över Finland. Westman.»

Genom svenska beskickningen i Berlin avsändes den 19 okt. och anlände till Stockholm den 20 okt. ett nytt meddelande om förhållandena i Ryssland från *generalkonsul Asker* av följande innehåll:

»Från generalkonsul Asker enligt meddelande som på olika vägar nått danska generalkonsulatet, tyska generalkonsuln och mig är det rådsregeringens bestämda avsikt att i händelse försök skulle göras av främmande makterna att störta densamma behålla oss och andra mera fram-

skjutna utländingar som gisslan. Det synes därför önskvärt dels att en internationell överenskommelse träffas i avsikt att möjliggöra utländingars avresa från Ryssland och särskilt från Moskva, innan någon aktion vidtages, som kan tydas som riktad mot rådsregeringen. (Återstoden av telegrammet rör förhållandet till andra främmande makter och publiceras därför icke.)

Den 22 okt. avsände utrikesministern till *minister Brändström* i *Petrograd* ett telegram, som till en början redogör för innehållet i generalkonsul Askers telegram av den 19 okt. över Berlin och sedan fortsätter:

»Vad generalkonsul Asker menar med sitt förslag om en internationell överenskommelse för möjliggörande av utländingars avresa från Ryssland kan jag ej rätt förstå. Sovjetregeringen vore väl den enda, med vilken en sådan överenskommelse borde träffas, men huruvida det skulle vara lämpligt eller ens tillrådligt att under nuvarande förhållanden föreslå något sådant förefaller högst osannolikt. För att rädda i Ryssland bosatta svenskar från den enligt Asker hotande faran synes intet annat kunna göras än att genom beskickningen och generalkonsulatet åter uppmana dem att hemresa och förskottera omkostnaderna för dem, som ej själva kunna bestrida desamma. Det bör därvid tydligen för dem klargöras, att de som kvarstanna i Ryssland göra det på egen risk, och att omständigheter kunna inträffa, som göra det nödvändigt för såväl beskicknings- som konsulatpersonalen att hemresa. De meddelande de sålunda erhållit böra givetvis vara konfidentiella. Vad denna senare eventualitet beträffar vill jag här endast åter påminna om att ni, som bäst torde kunna bedöma om och när detta kan bli av behovet påkallat, har full frihet att fatta beslut i detta avsende utan att invänta order hemifrån. Det torde också vara riktigt, att generalkonsul Asker får frihet att själv bedöma när hans hemresa kan vara påkallad.»

(Sista delen av telegrammet rör förhållandet till andra främmande stater och publiceras därför ej.)

Den 26 okt. avläts till *svenske ministern i Petrograd* ett telegram av följande lydelse: »Jag upprepar, att såväl ni som Asker äga själva avgöra om och när situationen gör legations- och konsulatpersonalens hemresa önskvärd. När så sker bör det ske successivt för att undvika uppmärksamhet. Från regeringens sida förefinnes sålunda intet hinder för hemresa, vilken kanske i alla händelser kan bli nödig på grund av möjliga åtgärder mot härvarande bolsjeviker. De viktigare arkivhandlingarna synas redan nu böra hemsändas. Erkänn mottagandet.»

Till utrikesdepartementet i Stockholm anlände den 28 okt. från generalkonsul Asker följande rapport, dagtecknad i Moskva den 16 okt

»Till hans excellens, herr ministern för utrikes ärendena.

Under återopande av min ovan angivna skrivelse får jag härmed i det nedanstående vördsamt redogöra för vissa omständigheter, vilka synas ägnade att belysa den situation, i vilken utländska intressen och undersåtar härstädes befinna sig. På grund av tidens knapphet och meddelandenas vikt är jag tyvärr icke i tillfälle att giva min framställning den form och omfattning som önskligt vore och icke heller att mera noggrant indela mina iakttagelser under särskilda rubriker.

Det mest anmärkningsvärda i den inrepolitiska utvecklingen under den tid, som förflutit, sedan jag till eders excellens avlät min ovanberörda rapport, torde vara den konflikt, som uppstått mellan rådsregeringen och den utomordentliga kommissionen för bekämpande av kontrarevolutionen. Denna senare institution har tydligen visat benägenhet och förmåga att ingripa och göra sig gällande på områden, som ursprungligen legat utanför dess uppgift. Medan Lenin synes under den senaste tiden hava övergått till en mera moderat ståndpunkt, har Trotzky, efterföljd eller understödd av den nämnda kommissionen, ställt sig i spetsen för en alltmera till ytterlighet driven hets emot alla de samhällskretsar, som icke obetingat dela de bolsjevikiska principerna. Ett påtagligt bevis för dessa metoder gavs för endast några dagar sedan, då återigen omkring 200 människor här avrättades, de flesta på mer eller mindre grundade misstankar för kontrarevolutionära tendenser. I ett fall, som är särskilt upprörande, kunde intet annat skäl angivas än att vederbörande — en gammal baron Budberg — för ganska länge sedan var polismästare. Tyske generalkonsuln hade särskilt bett om nåd för honom, och ett halvt löfte därom hade redan givits, då han utan vidare avrättades. Dylika exempel skulle kunna anföras i nära nog obegränsat antal.

Det torde få anses som otvivelaktigt, att de för närvarande ledande männen i och omkring rådsregeringen äro beslutna att endast efter hårdnackat motstånd uppgiva makten, och de förklara oförbehållsamt att innan detta sker, skall det föregås av ett blodbad, vars like världen aldrig har skådat och aldrig skall glömma. Vid ett samtal i går mellan danske generalkonsuln von Haxthausen, tyske generalkonsuln Hauschild, österrikiske generalkonsuln en mission spéciale de Pottere och mig meddelade den förstnämnde, att han haft besök av en av de ledande personerna inom den ovannämnda utomordentliga kommissionen, med vilken såväl min danska kollega som jag haft mycket att göra under de dagar, då de sedermera härifrån avresta engelska och franska representanternas liv stod på spel. Mannen i fråga hade meddelat, att planen för det till-

tänkta blodbadet redan är utarbetad, och att även de personer utsetts, som fått sig anförtrott att bringa samtliga ovannämnda representanter för främmande makter härstädes om livet, och att intet som helst tvivel kunde råda om de maktägandes avsikter härutinnan. Mina övriga kolleger meddelade, att de av uttalanden även från andra inflytelserika håll fått bekräftelse på att den givna varningen är välgrundad. Därför kan jag icke säga, att jag hört uttalanden direkt av ledande personligheter, men väl har jag mottagit många varningar av samma slag. Att vederbörandes metoder äro i hög grad hänsynslösa framgår även av den omständigheten, att de oförbehållsamt hota med repressalier, när helst de möta svårigheter eller opposition. Sålunda meddelade mig i går österrikiske generalkonsuln, att utrikeskommissarien Tjitjerin samtidigt med att han översände ett ryskt diplomatiskt kurirpass till visering hotat, att för den händelse sådant skulle vägras, en viss namngiven person, för vilken min österrikiske kollega lagt sig ut, skulle överantvaras åt den utomordentliga kommissionen för bekämpande av kontrarevolutionen. Ett liknande fall berättades av min tyska kollega, som av herr Tjitjerin meddelats, att om ett visst ryskt diplomatpass icke erhöll visering, den samma dag avgående tyske kuriren skulle stoppas och andra repressalieåtgärder vidtagas.

På grund av dessa och andra meddelanden, som från vederhäftigt håll kommit mig till del, avsände jag i går med första lägenhet — den till Berlin avgående kuriren — en förtrolig skrivelse, varav jag närsluter avskrift, till k. m:ts minister därstädes, med begäran om, att mina däri gjorda meddelanden på snabbaste sätt måtte bringas till eders excellens' kännedom.

På samma gång jag icke har någon önskan att skildra läget i mörkare färg än nöden kräver och själv hyser förhoppning om, att utvecklingen måhända kommer att bliva mindre drastisk än allt nu synes tyda på, har jag ansett det vara min oavvisliga plikt att i möjligaste mån hålla kungl. m:ts minister i Petrograd och eders excellens under rättade om vad som här försiggår. Jag har även efter gemensamt beslut av härvarande representanter för neutrala makter vidtagit förberedande åtgärder till evakuering av härvarande svenska koloni, och får jag vördsamt anhålla om bekräftelse på mottagandet av mitt härom avlätna telegram i chiffer nr 295, varav jag bifogar avskrift.

Denna skrivelse går genom k. m:ts minister i Petrograd.

Claes Asker.»

Det i rapporten omnämnda chiffertelegrammet, avsänt den 14 okt., hade denna lydelse:

»I samband med fredsryktena blir stämningen här allt mera främlingsfientlig utan åtskillnad till nationalitet. Den utomordentliga kommissionen för bekämpande av kontrarevolutionen samt ytterlighetsfraktionen inom regeringen taga åter överhand. I förrgår skötes 200 personer. Rödgardister inkvarteras överallt i den överbefolkade staden utan angivande av strategiska skäl. Huset mitt emot och behärskande generalkonsulatets byggnader har besatts med beväpnade rödgardister. Det hetsas emot svenska och danska generalkonsulaten under uppgift, att vi alltid äro beskyddare för Rysslands fiender, och att vi hysa engelska och franska officerare. Med ett förhållande till Ukrajna, som liknar krigstillstånd, och avskuret från Sibirien kan Central-Ryssland icke undgå hungersnöd i svåraste form. Levnadskostnaderna stiga i sådan progression, att uppehåll här även av den anledningen blir allt omöjligare. Jag ämnar hemsända så många svenskar som möjligt utom generalkonsulatets personal, innan vintern kommer, och anhåller om bemyndigande i ömmande fall möjliggöra detta med statsmedel. Stämningen inom kolonien fullt behärskad och i övrigt allt väl. Ministern i Petrograd delar min mening och lika lydande meddelande tillställs honom.

Asker.»

Den 30 okt. anlände till utrikesdepartementet följande telegram från *general Brändström* i Petrograd:

»Som beskickningens och konsulatens hemresa synes mig bero på vilka mot bolsjevikerna riktade åtgärder vidtagas av svenska regeringen, är det omöjligt för mig att utan att i god tid från Stockholm under rättas härom taga något beslut, och det bjuder mig emot att utan absolut nödvändighet beröva mina landsmän det om än ringa skydd jag kan erbjuda dem. För att icke väcka oro och uppseende ha Asker och jag hittills endast under hand (lucka på grund av otydlig chiffer) landsmännen (lucka på grund av otydlig chiffer) men funnit föga förståelse, emedan ekonomiska intressen här verka bestämmande. Enda möjligheten förmå landsmän i bemärkt ställning avresa, vore garanti av svenska staten att ersätta de förluster genom konfiskering som komme att verkställas, om förbindelserna avbrytas.

Brändström.»

Den 30 okt. avlät utrikesministern följande telegram till *svenska beskickningen i Berlin*:

»Sök snarast möjligt med tysk kurir befordra till Asker, Moskva, följande meddelande:

Ni äger förskottera resekostnad åt behövande svenskar, och ni bör göra allt för att förmå dem att hemresa så fort som möjligt. Vidare äger ni själv bedöma, när ni och konsulatets personal böra hemresa. Att börja underhandlingar synes mig knappast lämpligt, förrän det visat sig, att hinder resas mot svenskars hemresa. Vi hava omedelbart efter mottagandet av edert telegram 295 givit eder enahanda instruktion, men förmoda, att den ej kommit eder tillhanda.»

Minister Brändströms telegram av den 30 okt. föranledde den 1 nov. följande svarstelegram:

»Inga repressalieåtgärder mot härvarande bolsjeviker ha hittills vidtagits med undantag av åtgärden mot kurirposten. Denna fråga torde nu hava utagerats efter en skriftväxling med Vorovsky, varav kopia sänts i går och varav V. uppmanats underrätta sin regering. Svenska staten synes icke kunna garantera ersättning för förluster genom konfiskering av ryska myndigheter, men anser sig vara skyldig upprepa sin önskan, att svenskar i möjligaste mån hemresa. Meddela Asker detta. För att rådgöra om situationen bör ni snarast hemresa.

Utrikesministern.»

Den 6 nov. anlände till utrikesdepartementet genom beskickningen i Berlin ett därstädes den 5 nov. daterat telegram från *generalkonsul Asker* i Moskva mycket förtroligt: »Starka rykten cirkulera här om förestående avbrott av officiella förbindelsen mellan Sverige och Ryssland. Utrikeskommisarien frågade mig i går därom. Jag svarade, att ryktet saknade all grund och att jag icke hört ett ord därom. Jag tillråder största försiktighet, ty vederbörande äro i stånd till vad som (lucka på grund av otydlig chiffer). Det är redan med stor svårighet förbundet att erhålla tillstånd lämna Moskva och utrikeskommisariens tillstånd (otydlig chiffer) underblåses icke alltid av utomordentliga kommissionen. Tyske generalkonsuln bränt sitt hemliga arkiv. Jag hemsänder snarast generalkonsulatets samtliga damer och därpå successivt övrig personal. Själv avvaktar bekräftelse på mottagandet av detta telegram och anhåller om instruktioner både direkt och över Berlin. Likalydande meddelande tillställs Brändström.»

Den 6 nov. avsände utrikesdepartementet följande telegram till *minister Brändström*: »Eder närvaro här oundgänglig för överläggning,

likaså Askers. Ni böra därför båda hemresa med första möjliga lägenhet. Underrätta Asker. Uppmana kraftigt svenskar att hemresa». På grund av utrikesdepartementets uppmaningar avreste Asker och Brändström till Sverige. Asker passerade gränsen mellan Ryssland och Finland den 8 nov., Brändström någon dag senare. Då Asker passerade Hälsingfors avsändes den 9 nov. genom Sveriges representant därstädes, Westman, följande telegram: »Asker ber mig framföra en hemställan från Brändström, att ryska bolsjeviklegationen i Stockholm ej måtte tillåtas lämna Sverige. Westman.»

En i Stockholm den 11 nov. daterad skrivelse från *danska beskickningen* i Stockholm, undertecknad av legationssekreterare A. Konow Bojesen, till utrikesminister Hellner följande: »I følge derom fra min Regering modtagen Ordre tillader jag mig at meddele Deres Excellence, at den kgl. danske Gesandt i Petrograd fra Udenrigsministeriet har faaet ordre til at forberede Danks Afrejse fra Rusland og til selv at forlade Petrograd med Legationens Personale og Personalet fra Konsulaterne, naar han selv maatte anse tidspunktet for kommet.

Jag tillader mig endvidere at meddele, at Udenrigsministeriet har modtaget et Telegram fra Herr Kammarherre Scavenius i Petrograd, hvori han udtaler: »I Anledning av danske Bladmeddelelser om herskende Panik och Rygter om Bartholomeus-Nat den 10 dennes anser jag det for rigtigst at meddele offentlig her ingen Panik och ingen Anledning til Rygter av nævnte Art». Udenrigsministeriet har ogsaa modtaget de sædvanlige forretningmæssige telegrammer fra Gesandten, avsendt fra Petrograd den 9 dennes.»

Den 15 nov. 1918 behandlades i statsråd frågan om indragande av Sveriges legation och konsulat i Ryssland. Därvid anförde utrikesministern:

»Från personalen vid Eders Kungl. Maj:ts beskickning i Petrograd samt svenska generalkonsulatet i Moskva hava flerfaldiga framställningar gjorts därom, att till följd av den i Ryssland rådande ytterst svåra bristen å livsmedel, dylika varor måtte från Sverige utsändas för beskicknings- och konsulatspersonalens behov.

Det har emellertid på grund dels av med främmande makter avslutade överenskommelser dels av transportsvårigheter visat sig så gott som omöjligt att på ett tillfredsställande sätt tillmötesgå de sålunda framställda önskemålen. De speciella åtgärder, som från rysk sida vidtagits för att underlätta inköp av livsmedel för de svenska representanterna i

Ryssland hava på grund av den därstädes rådande bristen, på senare tid visat sig fullständigt värdelösa.

Redan av nu anförda skäl har det synts mig önskvärt att reducera den för närvarande ganska talrika personalen vid beskickningen i Petrograd och generalkonsulatet i Moskva, men därjämte finnas andra anledningar till att taga en dylik åtgärd i övervägande. Underrättelserna från Ryssland giva vid handen, att stämningen hos den ryska befolkningen blivit allt mera ovänligt sinnad mot främlingar och att det synes finnas anledning att befara, att med de alltjämnt tilltagande svårigheterna att skaffa livsmedel, missnöjet hos befolkningen skall växa samt att det skall taga sig uttryck i ett främlingshat, som kan bliva farligt för främmande undersåtars säkerhet. Särskilt i rapporterna från generalkonsuln i Moskva har denna fara kraftigt framhållits, och det har tillika meddelats, att inom konsulatskåren i Moskva den övertygelsen råder att i händelse ententemakterna skulle komma att rikta något allvarligare anfall mot Ryssland, främlingshatet omedelbart skulle slå ut i en allmän massaker å främlingar.

På grund av dessa underrättelser har jag sedan flera veckor tillbaka genom beskickning och generalkonsulat riktat uppmaningar till enskilda svenska undersåtar i Ryssland att begiva sig till hemlandet så snart som möjligt. Det har emellertid visat sig, att dessa uppmaningar ej haft synnerlig verkan, emedan de enskilde resonera så, att så länge svenska beskickningen är kvar i Ryssland, de icke hotas av någon fara.

Slutligen och ej minst måste hänsyn tagas till nödvändigheten att hava fria händer att kunna helt bryta med den bolsjevikiska regimen i Ryssland och betaga den ryska beskickningens härvarande representanter de diplomatiska privilegier och immuniteter, de hittills fått åtnjuta. Jag vill erinra därom, att de tre skandinaviska ländernas regeringar beslutat upptaga frågan om sin ställning till dessa spörsmål till gemensam överläggning.

På grund av nu skildrade situation har jag ansett nödigt att personligen överlägga med svenska ministern i Petrograd och svenska generalkonsuln i Moskva och dessa hava för ändamålet anmodats att komma till Stockholm. Genom dessa överläggningar har hos mig stadgats den övertygelsen, att Sveriges officiella representanter böra efter hand hemkallas i så stor utsträckning som möjligt, och jag hoppas att till följd av en sådan åtgärd även de enskilda svenskar, som ännu äro kvar, skola finna det bäst och säkrast att begiva sig till hemlandet.

Jag får därför i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes bemyndiga mig att i den utsträckning, som finnes lämpligen

kunna ske, beordra ovannämnda personal att hemresa till Sverige i syfte, att representationen i Ryssland må inskränkas till vad av omständigheterna kan vara oundgängligen betingat.»

Utrikesministerns hemställan bifölls av statsrådet utan meningskiljaktighet.

* * *

Emellertid hade redan före regeringsbeslutet av den 15 nov. ett annat regeringsbeslut fattats, som i ett annat avseende ger uttryck för planerna att avbryta förbindelserna mellan Sverige och sovjet-Ryssland. Genom *statsrådsbeslut den 12 nov.* utlovade den svenska regeringen sin medverkan vid överläggningar med de norska och danska regeringarna i och för ett gemensamt uppträdande mot sovjetregeringen.

Inbjudan till en dylik överläggning utgick från danskt håll. Där-om förtäljer följande meddelande till utrikesministern från svenska beskickningen i Köpenhamn, daterat därstädes den 11 nov.:

»Herr minister.

Till bekräftande av mitt telefonmeddelande denna afton får jag värdsamt, på därom av förste departementschefen i utrikesministeriet muntligen framställda begäran, framföra danska regeringens inbjudan till Kungl. Maj:ts regering att sända delegerade till Köpenhamn i och för en konfidentiell konferens om eventuell gemensam ställning till frågan om huru man skall förhålla sig gentemot bolsjevikerna och bolsjevistisk propaganda i de nordiska länderna.

Danska regeringen, som för sin del ämnar låta representera sig av delegerade från utrikes- och justitieministerierna, skulle sätta särskilt värde på att snarast möjligt erhålla svar å denna inbjudan, vilken jämväl avlåtits till norska regeringen genom dess härvarande beskickning. Kammarherre Zahle tillade, att han hört, att vissa makter även intresserade sig för våra åtgöranden i förevarande avseende, och att man därför gärna såge, att dessa makters representanter finge veta, att vi redan underhandlade med varandra härom. En bekräftelse om ett dylikt intresse hade jag också just fått vid mitt sammanträffande i förrummet med Englands chargé d'affaires lord Kilmarnock, som frågade mig, vad jag tänkte om den bolsjevikiska rörelsen i Sverige och sade rent ut: »We could not allow such a propaganda in these countries.»

I samband med underrättelsen om danska mineringarnas indragande, uttalade lorden förhoppningar att snart kunna få se engelska krigsfartyg

i Östersjön, där han ansåg, att desamma kunde utöva en hälsosam verkan.

Med vördnad

Joachim Beck-Friis.»

Statsrådsprotokollet av den 12 nov. förmåler, att regeringen på utrikesministrernas hemställan enhälligt beslöt mottaga inbjudan:

»Jämte förmålan, att kungliga danska regeringen inbjudit K. M:ts regering att genom ombud låta sig representera vid en konferens i Köpenhamn med ombud för kungliga danska och kungliga norska regeringarna, för konfidentiella överläggningar om eventuellt gemensamt ställningstagande till frågan om de skandinaviska ländernas förhållande till den bolsjevistiska regimen i Ryssland och bolsjevistisk propaganda i Skandinavien, vilken konferens vore avsedd att avhållas i slutet av innevarande månad, hemställde herr ministern, det K. M:t täcktes bemyndiga honom att meddela kungl. danska regeringen, att dess inbjudan från svensk sida antagits, ävensom till Sveriges ombud vid konferensen utse och förordna kabinetssekreteraren i utrikesdepartementet, kammarherre W. F. Boström, chefen för justitiedepartementets lagavdelning, häradshövdingen fil. dr Hj. V. Himmelstrand, generalkonsuln i Moskva C. A. Asker, samt tredje polisintendenten i Stockholm E. S. Hallgren.»

Den 14 nov. avläts från utrikesminister Hellner följande telegram till svenske ministern i Köpenhamn:

»Regeringen är efter samtal med Brändström och Asker mer och mer av den åsikten, att det troligen blir nödvändigt att avbryta de diplomatiska förbindelserna med bolsjevikregeringen och att vår representation i Ryssland jämte övriga i mer eller mindre officiellt uppdrag där vistande svenskar böra hemkallas mot det att sovjetregeringens härvarande representanter och övriga härvarande bolsjeviker hemsändas till Ryssland.

Ni behagade under hand och strängt förtroligt förhöra Eder hos danske utrikesministern, huru *danska* regeringen ställer sig till denna tanke och huruvida den tilltänkta konferensen under sådana förhållanden skulle vara erforderlig. Ett sådant steg synes oss innebära den bästa och radikalaste lösningen av hela frågan. Rörande frågan om förhindrande av trafiken i rubelsedlar hava Ussing och Stephensen, representanter för danska nationalbanken, talat vid mig och med Moll, vilken synes anse svårt ernå effektivt verkande hinder. Denna del av frågan synes böra bli föremål för särskilda underhandlingar emellan representanter för riksbankerna.

Utrikesministern.»

Den 15 nov. avsändes från svenska beskickningen i Kristiania följande telegram till utrikesdepartementet: »Norska regeringen har även förklarat sig villig deltaga konferens. Beträffande frågan avbryta förbindelserna med sovjetregeringen har utrikesministern förut förklarat mig att om Sverige och Danmark skrida härtill Norge även kommer att göra det. Torde ej kunna få definitivt svar förrän efter utrikeskommitténs möte i afton. Ramel.» Den 15 nov. avsändes från beskickningen i Köpenhamn detta telegram till utrikesdepartementet: »Med anledning av Edert telegram i chiffer 24 anser danske utrikesministern konferensen just erforderlig för överläggning rörande det ifrågasatta radikala stegets nödvändighet samt i sådant fall nödiga förberedelser. Beck-Friis».

Dagarne från den 25 till den 29 nov. 1918 hölls i Köpenhamn under ordförandeskap av departementschefen, kammarherre Herbert Zahle den planerade *förtroliga konferensen* mellan delegerade för de tre nordiska länderna.

Efter regeringsbeslutet av den 15 nov. avsände utrikesdepartementet omedelbart, den 16 nov., till *svenska legationen i Petrograd*, följande meddelande:

»Ni skall omgående avlåta not till utrikeskommisarien, grundad på följande:

Punkt 1. Legations- och konsulatspersonalen begärt, att svenska regeringen skall förse dem med livsmedel för vintern samt bestrida de ständigt stegrande levnadsomkostnaderna.

Punkt 2. Omöjligt för Sverige tillhandahålla livsmedel på grund avtal med ententen samt transportsvårigheter.

Punkt 3. De speciella ransoneringskortet, som utställts för generalkonsulatet, har visat sig värdelösa, emedan myndigheterna i de flesta fall förklarat livsmedel saknas. Samma förhållande råder i Petrograd i fråga om livsmedel.

Punkt 4. Som för närvarande all affärsrörelse ligger nere är det meningslöst bibehålla nuvarande representation.

Punkt 5. Svenska regeringen har därför beslutat reducera representationen till ett minimum samt uppmanat övrig personal och privata svenskar att ofördröjligen avresa.

Punkt 6. Beskickningen anhåller, att ryska regeringen ställer transportmedel till förfogande för resa genom Finland samt underlättar medförandet av personlig utrustning. Så långt eder framställning till ryska regeringen. Kurir Ramkvist avreser i afton med närmare instruktioner.

Utrikesministern.»

I telegram från Petrograd den 23 nov. meddelar chargé d'affaires, friherre Koskull, att noten ännu icke överlämnats till sovjetregeringen. Att överlåta densamma skulle komma att vålla svenskarna i Ryssland stora svårigheter. Från tillförlitligt håll hade meddelats att Moskva givit signal till Petrograd, att inga svenska eller schweiziska diplomatpass skulle få visas. I telegram den 24 nov. anbefalldes frih. Koskull av Sveriges utrikesminister att omedelbart utföra den givna ordern. Ett den 26 nov. i Petrograd daterat telegram från frih. Koskull meddelar, att ordern utförts och noten överlämnats måndagen den 25 nov.

Med anledning av frih. Koskulls meddelanden om repressalier mot svenskar i Ryssland hade utrikesminister Hellner ett samtal med herr *Vorovsky*, varom meddelas i en skrivelse, daterad den 26 nov. från utrikesminister Hellner till friherre Koskull. Den lyder:

»Herr friherre.

Med anledning av de underrättelser, ni lämnat i edert telegram den 23 dennes, har jag berett mig tillfälle till ett samtal med herr *Vorovsky*. Därvid meddelade jag honom de åtgärder, som från sovjetregeringens sida sades ha träffats mot i Ryssland sig uppehållande svenskar och framhöll för honom, att, därest dessa vidhöllos, i Sverige vistande representanter för och anhängare av sovjetregeringen givetvis icke skulle tillåtas lämna Sverige. Jag förklarade vidare, att jag icke kunde fatta, att de mått och steg, som från ententens sida där hade vidtagits mot det bolsjevikiska Ryssland, på något sätt kunde förklara eller motivera ovänliga handlingar mot Sverige, som hela tiden uppehållit vänskapliga förbindelser med Ryssland och icke deltagit i eller ämnade delta i ett korståg mot bolsjevikerna. Jag hemställde, att han hos sovjetregeringen ville framhålla dessa synpunkter och påyrka de vidtagna spärråtgärdernas upphävande.

Herr *Vorovsky* syntes dela de av mig angivna synpunkterna och lovade att telegrafera till herr *Tjitjernin* i denna riktning.

Jag vill tillägga, att herr *Litvinov*, vilken om några dagar anländer med Ångermanland, icke kommer att få lämna landet, förrän fri och obehindrad hemresa tillstädjes.

Mottag, etc.

Hellner.»

I en skrivelse till den då i Köpenhamn varande kabinettssekreteraren, kammarherre Boström, meddelar d:r Höjer den 26 nov., att Voroskys telegram den 25 nov. till Tjitjerin hade följande lydelse:

»Svenska regeringen hade erhållit meddelande, om att svenska diplomaterna nekades pass för avresa från Ryssland. Utrikesdepartementet hade meddelat, att Sverige ej hade för avsikt att bryta med Ryssland, att beskickningen ej ämnade avresa utan att endast enskilda beskickningsmedlemmar vore nödgade avresa till Sverige; kurirer ämnade den ock sända.

Vorovsky uppmanar sovjetregeringen att ej lägga hinder i vägen därför. Förbindelserna med Sverige voro utmärkta, handelsutbytet stannade i stark tillväxt. Det vore därför långt ifrån önskvärt att genom små konflikter skada förbindelserna.»

Omedelbart efter samtalet med Vorovsky vidtog utrikesminister Hellner förberedande repressalieåtgärder. Civildepartementet anmodades nämligen föranstalta, att samtliga personer, tillhörande den bolsjevikiska representationen i Stockholm samt ryska rådsrepublikens förutvarande representant i London, Litvinov, icke skulle tillåtas lämna Sverige, förrän meddelande ingått till utrikesdepartementet, att de svenska legationsmedlemmarna tillåtits lämna Ryssland. ¶

Den 28 nov. avsände *frih. Koskull i Petrograd* följande telegram till utrikesdepartementet, anlänt den 29 nov.

»I dag torsdag fortfarande intet direkt svar på noten. I går besökte Langenfelt och attaché Nilsson Karachan (Titjerin var sjuk) för att anmäla Polhems hitresa och begära alla lättnader för snabb återresa med svenska undersåtar, vilket utlovats i telegram från utrikeskommissariatet. Under samtalet berördes vår avresa varom Karachan fått kännedom. Notens innehåll diskuterades, varvid ytterligare framhölls, att det icke vore fråga om diplomatiska förbindelsernas brytande. Karachan förklarade, att intet hinder skulle läggas för officiella representanters och landsmäns avresa. Den hittills synnerligen nervösa stämningen bland ledande kretsar synes ha lagt sig något.

Koskull.»

Den 30 nov. anlände från utrikesministern till *legationen i Petrograd* ett telegram med utvecklande av de förberedda repressalieåtgärderna:

»Därest svaret å framställningen om viseringen av pass för eder samt beskickningens och konsulatets personal skulle bliva nekande eller

allmänt reseförbud utfärdas bör ni till den framställning, ni gjort i anledning av vårt telegram 390 och efter samråd med edra danska och norska kolleger meddela sovjetregeringen, att svenska regeringen i så fall blir nödsakad, att å sin sida hindra dess representanter respektive enskilda undersåtar att lämna Sverige, men att svenska regeringen är vilig träffa arrangemang om ömsesidig evakuering, vilken borde äga rum snarast möjligt och jämväl omfatta officiella arkiv, statens och enskildas tillhörigheter i den mån de kunna medföras.

Danske och troligen också norske ministern ha fått motsvarande instruktion. Erkänn mottagandet och telegrafera omedelbart, då svar å eder begäran om passvisering ingått.

Utrikesministern.»

Den 2 dec. avsändes till *svenske ministern i Helsingfors* detta telegram: »Så snart vår representation i Petrograd hemkommit, komma förmodligen härvarande bolsjeviker att lämna landet. Fråga konfidentiellt och under hand vederbörande om dessa kunna få under lejd resa genom Finland. Framhåll vikten av att av hänsyn till våra landsmän i Petrograd denna sak icke bliver känd.

Utrikesministern.»

Den 3 dec. kunde *frih. Koskull från Petrograd* angående passens visering telegrafiskt meddela: »Alla officiella pass i går måndag återlämnade viserade. Avresa morgon, därest intet oförutsett inträffar.» Den 4 dec. telegraferade utrikesministern till legationen i Petrograd: »Ni böra avresa snarast möjligt, i varje fall inom utgången av denna vecka.» Den 5 dec. telegraferade minister Westman i Helsingfors till utrikesdepartementet i Stockholm, att *frih. Koskull* jämte legationspersonalen passerat gränsen mellan Ryssland och Finland. Den 6 dec. anlände från Viborg ett telegram från t. f. generalkonsul Langenfeldt, att de sista från generalkonsulatet i Moskva voro på finsk mark. Blott två kullageringenjörer voro kvar.

Då regeringen sålunda lyckligt och väl kunnat draga hem hela beskicknings- och konsulatpersonalen var den färdig att definitivt bryta förbindelserna och gå till aktiva åtgärder mot bolsjevikregeringens representation i Sverige. Detta skedde genom *statsrådsbeslutet den 6 dec.* Regeringen beslöt enhälligt bryta förbindelserna och godkänna följande framställning av *utrikesministern*:

»Genom nådigt beslut den 12 sistlidne november har Eders Kungl. Maj:t bemyndigat mig att meddela Kungl. danska regeringen att dess

inbjudan till svenska regeringen att genom ombud låta sig representeras vid en konferens i Köpenhamn med ombud för kungl. danska och kungl. svenska regeringarna för konfidentiella överläggningar om eventuellt gemensamt ställningstagande till frågan om de skandinaviska ländernas förhållande till den bolsjevikiska regimen i Ryssland och bolsjevikisk propaganda i Skandinavien blivit från svensk sida antagen. Konferensen ägde rum den 25—29 nov. och dess resultat framgår av ett protokoll, som torde böra fogas som bilaga till dagens statsrådsprotokoll. Av dessa aktstycken framgår, att de i konferensen deltagande ombuden voro eniga om, att den av sovjetregeringens representanter inom de skandinaviska länderna bedrivna propagandan borde föranleda dessa länders regeringar att avbryta förbindelserna med sovjetregeringen, men att dessförinnan åtgärder borde vidtagas i syfte att draga såväl officiella representanter som enskilda undersåtar hem från Ryssland i största möjliga utsträckning.

Åtgärder i sistberörda syfte hava emellertid för Sveriges del i överensstämmelse med Eders Kungl. Maj:ts beslut av den 15 sistberörda november redan före konferensen påbörjats och alltjämt pågått med det resultat att i närvarande stund all personal vid legationen med undantag av marinattachén och en kanslist samt all personal vid generalkonsulatet i Moskva lämnat Ryssland. Marinattachén har för övrigt även fått order att avresa, varemot meningen är, att kanslisten Lundberg skall kvarstanna och hava vård om legationshuset i Petrograd.

Arkivhandlingarna från legationen och generalkonsulatet äro i den mån, de anses vara av vikt, dels bortförda, dels uppbrända, och chifferkoderna äro bortförda.

Av den s. k. B-avdelningens personal hava också de allra flesta kommit ut ur Ryssland, och de få, som äro kvar, synas obenägna att resa.

Av enskilda svenskar torde ej heller något större antal vara kvar, och många av de kvarvarande äro redan försedda med för avresa vise-rade pass.

Till följd av den situation jag nu skildrat, anser jag tiden vara inne att taga i övervägande frågan om återkallande av de diplomatiska privilegier och immuniteter som hittills åtnjutits av den ryska sovjetregeringens härvarande representation. Välgrundade skäl för en sådan åtgärd synes mig nämligen föreligga. Först och främst har det sedan länge rått misstankar, att denna representation dreve bolsjevikisk propaganda här i landet, i synnerhet genom att med penningar understödja sina svenska meningsfränder och sätta dem i stånd att hålla bolsjevikiska föredrag, uppsätta bolsjevikist färgade tidningsorgan m. m. Formliga bevis för att detta skett äro visserligen icke tillgängliga, men det

ligger i sakens natur, att påtagliga bevis ej äro lätta att anskaffa, och det råder uppenbarligen en allmänt utbredd övertygelse, att sådan propaganda äger rum.

Vidare har det länge påståtts, att genom sovjetregeringens representation i Stockholm bolsjevikisk propaganda drives i andra länder, i det att dels penningar avsändas härifrån till främmande länder för att där användas till propaganda, dels ock i Ryssland tryckt propagandalitteratur genom sovjetregeringens kurirer införes till Sverige och härifrån likaledes genom kurirer befordras vidare. Sedan någon tid hade ock flera främmande länders härvarande representanter fäst min uppmärksamhet på detta förhållande, om vars riktighet de förklarar sig övertygade, varjämte de uttalat den förhoppningen, att svenska regeringen måtte finna utvägar att förhindra denna för respektive länder farliga trafik. För detta påstående såvitt det rör propagandalitteraturs spridning hava ock på sista tiden tillfyllestgivande bevis kommit i dagen. Dels har rysk kurirpost, som avsändes från Petrograd till sovjetregeringens representation i Stockholm, inom finskt territorium blivit beslagtagen och undersökt, därvid det befunnits, att kurirväskan innehållit betydande mängder på franska, tyska, engelska och finska språken avfattade tryckta skrifter, vilkas innehåll tydligt giva vid handen, att syftet med deras spridning varit att utbreda bolsjevikisk propaganda och verka för bolsjevisk revolution. Dels ock har kurirpost, som från sovjetregeringens representation i Stockholm avsänts till Kristiania, blivit beslagtagen av norska myndigheter och likaledes befunnits innehålla talrika tryckta småskrifter av enahanda innehåll.

Det synes mig uppenbart, att här föreligger ett grovt missbruk av de diplomatiska privilegier, sovjetregeringens representation härstädes hittills fått åtnjuta, samt att den svenska regeringen ej kan underlåta att betaga sagda representation bruket av dessa privilegier. Jag vill i detta sammanhang erinra därom, att varken sovjetregeringen eller dess representant någonsin har erhållit eller ens begärt officiellt erkännande av den svenska regeringen, men att dess representant erhållit rättighet att avsända och mottaga statstelegram, jämväl i chiffer, varjämte representationens personal faktiskt åtnjutit de immuniteter, som pläga tillkomma främmande lands beskickning.

Jag tillåter mig nu att hemställa, att Eders Kungl. Maj:t måtte giva mig bemyndigande att meddela ryska sovjetregeringens härvarande representation, att den icke vidare kan påräkna tillgodonjutande av de diplomatiska privilegier och immuniteter, som den hittills fått åtnjuta.»

* * *

Det vore uppenbarligen över hövan begärt, att Sveriges demokratiska regering med dess starkt socialistiska inslag skulle anlägga en internationellt socialistisk syn på förbindelserna med sovjet-Ryssland och vägra att ställa Sverige till världskapitalismens förfogande i dess blockad sammansvärjning. Ehuru man kunde tycka, att en halvt socialistisk halvt liberal s. k. folkregering för ett land, som med god smak upprätthållit förbindelserna med Ryssland under den tsaristiska tyrannregimens allra brutalaste period, skulle kunna med bibehållen demokratisk självaktning upprätthålla de gamla förbindelserna med samma Ryssland, då det nu kommit under socialistisk regim i bolsjevismens form. Åtminstone har man rätt begära, att regeringen såsom talesman för hela den svenska staten skulle i sitt mellanhavande med sovjetregimen låta sig ledas av hänsyn till det svenska folkets intressen. Så har icke skett. De trenne statsrådsbesluten av den 12 och 15 nov. och den 6 dec., vilka steg för steg ledde fram till den av regeringen metodiskt planerade brytningen, ha särskilt på det ekonomiska området tillfogat Sveriges intressen ett hårt slag. Redan ha dess verkningar visat sig i hög grad skadliga för stora industrier med tusentals arbetare. I framtiden kunna de i värsta fall bli ödesdigra. Bland Sveriges arbetare liksom inom dess industriella värld, vilka ha personlig erfarenhet om regeringsbeslutens följder, lär icke mer än en mening finnas därom, att avbrytandet av förbindelserna var en ekonomisk olycka, och att deras återupptagande är en ekonomisk nödvändighet.

Redan vid världskrigets början beredde sig Sveriges industri till ett kraftigt framträngande å den ryska marknaden. Vårt lands humana behandling av den ryska flyktings- och invalidströmmen över våra landamären utplånade mycket av den gamla ingrodda arvsfienskapen mellan Rysslands och Sveriges folk. Svensk exportindustri förtjänade miljoner och åter miljoner kronor på Ryssland. Tack vare avsättningen på Ryssland hade tusentals svenska arbetare sitt uppehälle. Även under bolsjevikregimen hade denna lyckosamma utveckling kunnat fortgå, ehuru Sveriges konsulära personal i Ryssland, huvudsakligen bestående av unga akademiherrar utan spår till praktisk och ekonomisk erfarenhet och ur stånd att tillvarataga andra ekonomiska intressen än sina egna, visade sig komplett oförmögen att skickligt handha sitt uppdrag. Sovjet—Rysslands behov av svenska industriprodukter var mycket stort. Särskilt begärliga voro lantbruksredskap, lokomobiler, separatorer och andra maskiner, samt redskap för skogshantering, t. ex. stocksågar, yxor, slipstenaar m. m. Under Vorovskys ambassadörtid i Stockholm inleddes affärer på ett hundratal miljoner kronor.

Av advokaten Vilhelm Hellberg, som av Vorovsky fick i uppdrag att efter förbindelsernas avbrytande tillvarataga Rysslands ekonomiska intressen i Sverige, har offentligen uppgivits, att i hans vård ligga klara kontrakt med svensk industri på tiotals miljoner kronor. Vid tiden för avbrottet lågo i Petrograds hamn väldiga partier lin och hampa, avsedda för den i nödläge befintliga svenska textilindustrien, färdiga att exporteras för att lämna arbete åt av arbetslöshet hotade arbetare. Utan hänsynstagande till industriens och dess arbetares ögonblicksintresse klippte regeringen här bryskt av. Och den drog ett brett streck över de industriella framtidsplanerna att på rysk marknad söka ersättning för vad som vid världens ekonomiska nyorientering kan förloras å andra håll. En bitterhet och en misstänksamhet mot Sverige, som sent skall kunna utrotas, äter sig in i Rysslands folk. Till sin ursäkt faller den svenska regeringen tilläventyrs tillbaka på sin fasta tro, av statsminister Edén yppad i årets remissdebatt, att bolsjevikregimen inom kort faller för en annan regim, med vilken förbindelserna ånyo kunna upptagas. Den som sätter ofantliga ekonomiska och andra värden på ett så osäkert kort, är en lättsinnig och samhällsfarlig spelare, men icke en ansvarig statsman, som räknar med realiteter.

För vidtagande av en så ödesdiger åtgärd borde regeringen, mänskligt att döma, haft utomordentligt tvingande skäl. Brytningen borde ha varit en nödvändighet, som icke kunde undvikas. Man går till studiet av statsrådsprotokollets handlingar med den tron, att brytningen med Ryssland kom som den logiska och oundvikliga slutpunkten av en föregående naturnödvändig utveckling. Man tar fullständigt miste. Ju mera man fördjupar sig i handlingarna, desto mera häpen blir man över den ytterliga torftigheten i fråga om de sakliga argumenten för regeringsbesluten. Aldrig har väl en brytning med ett annat land kommit till stånd på så lösa grunder. Den misstanken rotar sig fast, att slutsatsen, nämligen brytningen med sovjet-Ryssland, var det primära och premisserna det sekundära. Först beslöt regeringen i realiteten att bryta med den bolsjevikiska regeringen. Sedan gällde det att på skapligaste sätt rafsas ihop några orsaker, som kunde se något så när formellt oantastliga och anständiga ut.

Har för regeringen det nödtvång till brytning förelegat, som bestått i en övermäktig pressning från andra makter? Allmänt har det förmodats, att ententen, som vid tiden för brytningen alltjämt umgicks med sina planer på intervention i Ryssland och i alla händelser önskade göra spärr- och blockadkedjan kring sovjetregeringen så stark som möjligt, helt enkelt befallt svenska regeringen att bryta förbindel-

serna för att sålunda skärpa den hatade fiendens isolering. Det hade i viss mån kunnat räknas regeringen till ursäkt, om den blott motvilligt böjt sin vilja under ett befallande kommando från ett stormaktshåll, där man hade i sin makt att med svältens och avspärningens tumskruvar pressa Sveriges folk till nödens och förtvivlans gräns. Inga dokument i utrikesdepartementets handlingar tala om en dylik befallning. Vid ett tillfälle i riksdagen har ock utrikesministern med nej besvarat en direkt fråga, huruvida någon eller några stormakter muntligen eller skriftligen krävt förbindelsernas avbrytande.

Emellertid vittna dokumenten oförtydligt därom, att ententen utövat påtryckningar i denna riktning. I sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 6 dec. lämnar utrikesminister Hellner bekräftelse: »Sedan någon tid hava ock flera främmande länders härvarande representanter fäst min uppmärksamhet på detta förhållande (anm.: bolsjevikisk propaganda genom ryska beskickningen i Stockholm), om vars riktighet de förklarar sig övertygade, varjämte de uttalat den förhoppningen, att svenska regeringen måtte finna utvägar att förhindra denna för deras respektive länder farliga trafik.» I sitt brev till utrikesminister Hellner av den 11 nov. om den planerade antibolsjevikkonferensen lämnar ock svenske ministern i Köpenhamn, Beck-Friis, ett intyg om ententens aktion. Om sitt samtal med danske kammarherre Zahle berättar han: »Kammarherre Zahle tillade, att han hört, att vissa makter intresserade sig för våra åtgöranden i förevarande avseende, och att man därför gärna såge, att dessa maktens representanter finge veta, att vi redan underhandlade med varandra härom.» Och Englands chargé d'affaires, lord Kilmarnock, sade ordentligt ifrån till minister Beck-Friis: »Vi kunna ej tillåta en sådan propaganda i dessa länder.» Ententens »förhoppning» var bjudande lag för den svenska regeringen. Som en snäll och lydlig tjänare tillmötesgick den utan ringaste motstånd eller tvekan ententens önsknings. Den var rappare i vändningarna och mera hågad för aktion mot sovjetregeringen än de andra skandinaviska regeringarna. I sitt brev av den 14 nov. till svenske ministern i Köpenhamn förklarade utrikesminister Hellner, att svenska regeringen är beredd att på eget bevåg, utan samverkan med Danmark och Norge, avbryta förbindelserna med bolsjevikregeringen. Med undergivna ententeögon och icke med kritiska svenskmanögon såg Sveriges regering på brytningen.

Men krävde icke svenska intressen brytningen i så måtto, att de civila svenskar, som huvudsakligen av ekonomiska angelägenheter höllos kvar i Ryssland, frampressade eller begärde regeringens ingripande i denna riktning? Misstag, så är ingalunda fallet. De civila svenskarna

ha ingalunda eggat regeringen att frakta dem bort från Ryssland, att indraga beskickning och konsulat, att helt bryta förbindelserna. De ha tvärtom hållit tillbaka. Blott gensträvt rättade de sig efter utrikesministerns upprepade och enträgna maning att lämna Ryssland. Minister Brändströms i Petrograd telegram av den 30 okt. till utrikesminister Hellner är mycket upplysande: »För att icke väcka oro och uppseende ha Asker och jag hittills endast under hand (underrättat?) landsmännen men funnit föga förståelse, emedan ekonomiska intressen här värka bestämmande. Enda möjligheten förmå landsmän i bemärkt ställning avresa, vore garanti av svenska staten att ersätta de förluster genom konfiskering som komma att verkställas om förbindelserna avbrytas.» Och i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 15 nov. nödgas utrikesminister Hellner meddela det magra resultatet av uppmaningarna till enskilda svenska undersåtar i Ryssland att begiva sig till hemlandet: »Det har emellertid visat sig att dessa uppmaningar ej haft synnerligen verkan, emedan de enskilda resonera så, att så länge svenska beskickningen är kvar i Ryssland, de icke hotas av någon fara.» Alltså: Rysslandssvenkarna ha icke utövat någon påtryckning på Sveriges regering. Bilden av det verkliga sammanhanget är denna: regeringen har formligen dragit de tredskande vid håret för att få dem hem.

I årets remissdebatt yttrade statsminister Edén mot Fablan Månssons klander av regeringens åtgärder följande: »Härtill kom att även förhållandena i Ryssland utvecklats så, att det blivit »meningslöst» för att använda hr Fabian Månssons ord, att från svensk sida fortsätta förbindelserna i de gamla formerna med detta land. När därvarande svenska beskickning och enskilda svenskar icke kunde bli i tillfälle att på något sätt förvärva sig det allra nödortftigaste för livets uppehälle på grund av de egendomliga regler, som gälla i detta nya rike ifråga om fördelningen av livsmedel, när vidare den ryska sovjetregeringen skred till beslagläggande av svensk egendom, fast egendom, penningar och varor — i strid mot all internationell rätt, när alla protester mot ett sådant förfarande icke lände till något resultat, när i följd härav de svenska affärsförbindelser, som regeringen i det längsta velat upprätthålla i Ryssland, icke längre kunde upprätthållas, var det icke rimligt, att Sverige där skulle bibehålla sin legation och icke håller, att svenska affärsmän skulle fortsätta ett arbete som var så ytterligt otacksamt och riskabelt.» I detta kraftiga yttrande skildrar statsminister Edén för effektens skull de påstådda övergreppen mot svenska ekonomiska intressen i Ryssland i långt mörkare färg än utrikesdepartementets handlingar i målet berättiga till. I dokumentsamlingen om Rysslandsförbindelsernas

avbrytande finnes icke ett enda sådant upprörande övergrepp angivet. I ett stadsrådsprotokoll från våren 1918 hittar man det fall varpå statsminister Edén förmodligen närmast syftar: Aktiebolaget Handel och industri begärde i skrivelse den 16 maj regeringens hjälp, emedan lantbruksmaskiner och redskap till ett värde av omkring 2 mill. kronor blivit i Ryssland beslagtagna. Som talesman för svenska industri- och affärsmän har statsminister Edén i sitt yttrande sagt mera än han kan stå för. Som förut klarlagts ha dessa yrkesgrupper icke funnit bibehållandet av affärsförbindelserna så »meningslöst» som regeringen och statsministern. De ha snarare funnit brytningen ur ekonomisk synpunkt »meningslös».

Icke heller regeringen själv har på ett ganska sent stadium funnit de ekonomiska förbindelsernas upprätthållande »meningslöst». Så sent som i oktober 1918 förde statsminister Edén och hans regering vidlyftiga ekonomiska underhandlingar med de ryska myndigheter som herr Edén stämplar som ytterligt ovederhäftiga och insolventa. I statsråd den 18 okt. hemställde utrikesminister Hellner om bemyndigande för handelsdelegationen i Ryssland att med ryska folkkommissionen för handel och industri träffa avtal om varuutbyte. Med skrivelse av den 4 okt. från ministern i Petrograd hade avtalsförslag insänts. Det gällde utbyte av varor till ett sammanlagt värde å båda sidorna av 15 mil. kronor. Avtalet var tillstyrkt av svenska ministern i Petrograd. Svenska föreningens i Petrograd handelskommission samt åtskilliga i Petrograd vistande svenska näringsidkare hade å sammanträde den 2 okt. förordat avtalet. Utrikesministern yttrade i statsrådet. »Då möjlighet nu torde förefinnas att genom avslutande av ett kompensationsavtal med Ryssland tillförsäkra Sverige ej oväsentliga mängder av åtskilliga för vår folkhushållning synnerligen nödvändiga varor framför allt lin, hampa och vissa metaller, anser jag det vara önskvärt att ett sådant avtal kommer till stånd». Regeringens beslut den 18 okt. att gilla avtalet innebär den allra kraftigaste vederläggning av statsminister Edéns försvar i remissdebatten.

Den kraftigaste agitationen för förbindelsernas avbrytande drevs från generalkonsulatet i Moskva. Generalkonsul Asker bombarderade regeringen med rapport efter rapport, vari svenskarnas läge i Ryssland framställdes som utomordentligt prekärt. Det är i hög grad påfallande, att generalkonsul Askers skräckrapporter äro mycket intetsägande ifråga om kontrollerbara faktiska bevis men mycket rikhaltiga i fråga om olycksbådande profetior, om vad som möjligen kan komma att drabba svenskarna i framtiden. Där finnes ymnigt med spådomar om gisslan, blodbad och

bartholomeinätter. Det borde ha varit regeringen angeläget att icke reservationsbart anamma generalkonsul Askers profetior och förslag, ty det kunde icke vara regeringen obekant, att de ryska myndigheterna rent av bemödade sig att behandla svenskarna bättre än en del andra nationaliteter. Svenskarna hotades av fara i mindre grad än andra nationer. De hade snarare en privilegierad ställning. Det låg såsom Radek i samtalet med Asker sanningsenligt yttrade, i de ryska maktägandes intresse att upprätthålla förbindelsen med de neutrala, särskilt de nordiska rikena. Ryssland behövde ett fönster öppet åt Europa.

Det är ganska karakteristiskt, att generalkonsul Asker i sin första allarmrapport av den 18 sept. nödgas medge sig ha det intrycket, att såväl Radek som Tjitjerin och Karachan, utrikesministeriets beslutande råd, önskade upprätthålla ett gott förhållande till Sverige. Den såsom ganska hänsynslös karakteriserade Radek hade personligen lovat intressera sig för förslaget att till svenskarnas förmån söka revidera de stränga bostadsreglementena och söka få till stånd ett modus vivendi, som skulle möjliggöra ett fortsatt upprätthållande av de goda förbindelserna mellan Sverige och Ryssland. Detta var icke blott tomma ord. Åtgärder vidtoges för att ordna bostadsförhållandena till svenskarnas belåtenhet.

Andra fakta peka i samma riktning: en påtaglig strävan från sovjetregeringens sida att respektera svenskarna och deras berättigade krav. Efter brytningen med Ryssland har en så föga bolsjevikisk man som generalkonsul Heilborn lämnat ett vittnesintyg härom. Återkommen från en resa till Petrograd för att hämta den del av den svenska beskickningens arkiv, som blev kvar vid flykten, har han för en tidning meddelat; »Alla skyddsbrev, som tidigare utfärdats av generalkonsuln, ha gällt tills dato. Tysk egendom, som stått under svenskt beskydd, var även i gott behåll. Synnerligen stora krigsskatter utkrävas nu av alla utom utländska undersåtar, vilkas regering står i vänskapligt förhållande med Ryssland, varför konsuln ansåg, att man från svensk sida borde söka upprätthålla någon förbindelse med ryssarna.» Generalkonsul Heilborns auktoritativa uttalande lämnar ej mycket kvar av generalkonsul Askers frihandsmålningar och spökfantasier.

Regeringen hade ock möjligheter att på annat håll få skrämself-agitationen i generalkonsul Askers rapporter reducerad till rimliga proportioner. Det är veterligt, att den under generalkonsul Askers hemresa tillförordnade generalkonsuln i Moskva telegrafiskt uppmanat svenska regeringen att icke avbryta förbindelserna. Något dylik telegram återfinnes dock icke i utrikesdepartementets handlingar. Man uppmärksammar ovillkorligen att svenska legationen i Petrograd icke alls lagt i dagen

samma på brytningen koncentrerade agitationskraft som generalkonsulatet i Moskva. Moskva men alls icke Petrograd har agiterat fram brytningen. I handlingarna märkes från minister Brändströms sida icke ett spår av liknande rapporter eller påtryckningar som från generalkonsul Asker. Av de skriftliga dokumenten att dömma har minister Brändström snarare hållit tillbaka. Redan den 18 sept. framställer generalkonsul Asker i Moskva det av utrikesminister Hellner gillade förslaget, att då tiden kunde befinnas lämplig få slå igen hela generalkonsulsbutikerna och resa hem. Men den 5 okt. telegraferade minister Brändström från Petrograd till utrikesminister Hellner, att »någon fara för kvarblivande synes mig ej föreligga». Och den 30 okt. telegraferade herr Brändström till herr Hellner följande, som nästan har klangen av en underdånig reprimand: »Det bjuder mig emot att utan absolut nödvändighet beröva mina landsmän det om än ringa skydd jag kan erbjuda dem.»

Slutligen meddelar den danska beskickningens i Stockholm brev den 11 nov. att den som en sträng bolskevikkätare kände danske representanten i Petrograd, kammarherre Scavenius, telegraferat: »I anledning av danske bladmeddelelser om herskande Panik och Rygter om Bartholomeus-Nat den 10 dennes anser jag det för riktigst at meddele offentlig her ingen Panik och ingen Anledning till Rygter av nævnte Art.» Regeringen har sålunda icke saknat verifikationer till de Askerska brytningsrapporterna. Verifikationerna ha icke stämt, men regeringen har slutit ögonen för alla uttalanden och tecken, som icke passat samman med generalkonsul Askers framställning.

Den starkt framträdande nervositeten i generalkonsul Askers uppskrämda rapporter låter ana något av sjukt samvete bakom den ivriga brytningsaktionen. Den misstanken låter sig icke tillbakavisas, att en psykologisk förklaringsgrund och en hemlig drivkraft bort från Moskva finnes, som icke kommer till synes i rapporterna. Man gör sig icke skyldig till en lumpen misstänkliggörelse, om man djärves säga, att det måste finnas ett samband mellan den från generalkonsulatet i Moskva utgående kampanjen för brytning och de s. k. rubelskandalerna inom den svenska representationen. Man sätter fastmera fingret just på den mest ömma punkten.

Det är känt, att sovjetregeringen i Moskva erhållit visshet om den konsulära personalens rubelsmugglingar, konstexport och allsköns smutsiga jobbartransaktioner under skydd av de diplomatiska rättigheterna och kurirbagagets sigill. Det är känt, att Radek i ett samtal med generalkonsul Asker direkt talat om, att sovjetregeringen fått reda på allt, och hotat att begagna den kunskapen, om så nödvändiggjordes. Det

ligt internationell rätt betraktas ju ändock Sveriges legation och konsulat i Ryssland liksom i varje annat land som svenskt territorium, icke såsom utländskt. Ur den internationella rättens synpunkt är livsmedelstillförsel från Sverige till dess beskicknings- och konsulatspersonal i Ryssland att anse som överförande av livsmedel till svenska undersåtar på svensk mark, men icke såsom livsmedellexport till främmande land. Därmed faller talet om ententeavtalet såsom ett avgörande hinder.

Men i fortsättningen av sin motivering till 15-novemberbeslutet går utrikesminister Hellner från svepskålen till de reella skålen. »Slutligen och ej minst måste hänsyn tagas till nödvändigheten att hava fria händer att kunna helt bryta med den bolsjevikiska regimen i Ryssland och betaga den ryska beskickningens härvarande representanter de diplomatiska privilegier och immuniteter, de hittills fått åtnjuta.» Där kommer sanningen fram bakom de synförvillande spegelfåkerierna. I sitt anförande till statsrådsprotokollet den 6 dec., då beslutet om förbindelsernas definitiva avbrytande fattades, kastade utrikesminister Hellner å regeringens vägnar fullständigt masken. Nu talas icke ett ord längre om vår representations i Ryssland livsmedelssvårigheter, lika litet som om den överhängande fara till liv och lem, av vilken den påståtts varit hotad. Nu spelas sent om-sider med öppna kort. Förbindelserna måste totalt skäras av på grund av den bolsjevikiska propagandan, som sovjetregeringens representation i Stockholm misstänkes förmedla och bedriva i och över Sverige.

Först gör utrikesministern gällande, att sovjetrepresentationen i Stockholm med penningar understött sina svenska meningsfränder, satt dem i stånd att hålla bolsjevikiska föredrag och uppsätta bolsjevikiskt färgade tidningsorgan m. m. Här glider regeringen i sin argumentation ut på förmodandenas och ryktenas lösa mark. Den bygger icke på bevisens fasta grund. Utrikesministern själv medger, att det rör sig blott om »misstankar». Han nödgas åberopa sig på »en allmänt utbredd övertygelse» i stället för faktiskt konstaterade förhållanden. Han nödgas till och med uttryckligen medge: »Formliga bevis för att detta skett äro visserligen icke tillgängliga». Utrikesministern erkänner sig brista i bevisningen. Men en regering, som håller på klara och vederhäftiga papper i argumentationen för nödvändigheten av en så riskabel och allvarlig sak som brytning med ett annat land, borde hålla sig för god att som huvudskäl åberopa rykten, antaganden och allmänt tal, vilkas sanningsvärde icke är konstaterat. Den regering, som inom sig räknar forna regeringsmedlemmar från de tider, då det rådde »en allmänt utbredd övertygelse» om ryska rublers mutningspropaganda inom den dåvarande liberala rege-

ringens egna leder, borde kunna erkänna, att den »allmänt utbredda övertygelsen» icke alltid är guds fasta och vissa ord.

Lika otillfredsställande motiverat i utrikesministerns anförande till statsrådsprotokollet den 6 dec. är det andra angivna skälet för brytningen, nämligen att sovjetrepresentationen i Stockholm genom grovt missbruk av de diplomatiska rättigheterna smusslat tryckt propagandalitteratur med sovjetregeringens kurirbagage in i Sverige och så vidare härifrån till andra länder. Den kritiska granskaren underskriver icke utrikesministerns ord, »att på senaste tiden tillfyllestgörande bevis kommit i dagen». Först måste det konstateras, att på svenskt område ingen brottslig propagandatrafik med kurirbagaget blivit uppdagad. Utrikesministern stöder sig på beslag, gjorda å finskt och norskt territorium. Huruvida den i Finland och Norge upptäckta bolsjevikiska propagandalitteraturen ur svensk synpunkt varit av brottsligt slag undandraget sig bedömande. I utrikesdepartementets handlingar finnes icke ett enda exemplar av de beslagtagna litteraturalstren bilagt elter något av deras innehåll angivet, varigenom man skulle kunna få en fast utgångspunkt för sitt omdöme. En naken uppgift från Finland eller Norge, att man funnit den därstädes beslagtagna litteraturen vara av brottslig karaktär kan icke för Sveriges vidkommande vara en hållfast grund, varpå dess regering bygger sitt beslut i en utomordentligt viktig svensk angelägenhet. Allra minst kan Sverige obesett lita på ett omdöme om brottslig propaganda från det under undantagslagar och vit terror levande Finland, där till och med det socialdemokratiska partiets valupprop till lantdagsvalen av myndigheterna stämplas som brottsliga och beslagtagas.

Kärnfrågan här är denna: har den i kurirbagaget upptäckta bolsjeviklitteraturen varit brottslig enligt svensk tryckfrihetslag eller ej? På svenskt språk utgives som bekant i vårt land en mängd bolsjevikiska propagandaskrifter. I betydande upplagor ha på svenska utgivits starkt agitatoriska propagandaskrifter, i större eller mindre omfång, av Lenin, Trotsky, Buckarin, Radek om världsrevolutionens och bolsjevismens program, och den bolsjevikiska, tredje internationalens proklamationer och manifest ha spritts i massupplagor. Särskilt genom socialdemokratiska ungdomsförbundets försorg finnes på svenskt språk en ansevärd bolsjevikisk propagandalitteratur. Detta äger rum i överensstämmelse med svensk tryckfrihetslag. Det kan icke ifrågasättas, att regeringen och myndigheterna blundat, om spridningen av denna bolsjevikiska litteratur försiggått vid sidan om lagens gränser. Den frågan kräver nu ovillkorligen svar, huruvida den bolsjevikiska litteraturen i kurirbagaget haft ett annat och farligare innehåll, så att den med fog kunnat enligt svensk

tryckfrihetslag karakteriseras som brottslig. Att så varit fallet betvivlas på goda grunder intill dess regeringen framlägger tillfyllestgörande bevis i motsatt riktning.

I fråga om å främmande språk tryckt skrift, må, då utrikesministern talar om på franska, tyska, engelska och finska språken tryckta bolsjevikskrifter, fästas uppmärksamheten vid par. 11 i tryckfrihetslagen: »Finner chefen för justitiedepartementet, att utrikes ifrån inkommen, på främmande språk författad, skrift innehåller något stridande emot par. 3 mom. 4, 5, 7, 9, 10 och 13 mom., åligge honom, att, efter tills vidare därå lagd kvarstad, i underdånighet inhämta Kungl. Maj:ts befallning, huruvida skriften bör till föryttrande frigivas, eller under vidare kvarstad förbliva.» De åberopade momenten innehålla bl. a. förbud mot uppmaning till brott, prisande av brottslig handling o. s. v. Mot litteratur, avfattad på ett främmande språk, kan regeringen icke i laglig ordning ingripa på annat sätt, än att justitieministern lägger kvarstad å den som brottslig ansedda skriften, sedan den inkommit i landet, och därefter inhämtar kungl. maj:ts beslut. De bolsjevikiska skrifter, som äro tryckta på ett främmande språk och ämnade till införsel i Sverige, öppet eller i kurirbagage, äro icke undantagna från en behandlingsmetod, som stämmer sammans med svensk tryckfrihetslag. Regeringen synes mot den bolsjevikiska litteraturen ha velat tillämpa en avspärningsmetod i förhand, en preventiv censur, som är alldeles främmande för tryckfrihetslagens anda och bokstav. Det tillkommer icke regeringen att mot misslaglig litteratur av ett visst slag på eget bevåg införa en undantagslagstiftning, som gällande lag icke känner till. Lagen är väl ändock lika för alla. Svensk rätt har icke en tryckfrihetslag för vanliga människor och en speciell undantagslag för bolsjeviker.

Icke ens om bolsjevikrepresentationen i Stockholm bevisligen smusslat brottsliga propagandaskrifter i kurirbagaget och på annat sätt gjort »ett groft missbruk av de diplomatiska privilegierna», synes regeringen böra ha gått till ett avbrytande av förbindelserna. Det hade bort räcka till med en allvarlig gensaga. Från de gångna krigsåren finnas flera prejudikat på att Sveriges regering icke alls velat avbryta förbindelserna med andra länder, som gjort sig skyldiga till lika grovt missbruk av de diplomatiska rättigheterna. Ännu har man icke från sept. 1917 glömt Luxemburgsaffären, då Tysklands officiella representanter missbrukade den av det svenska utrikesdepartementet meddelade rätten att genom departementets förmedling sända telegram i chiffer. En protestnot avläts till den tyska regeringen, men det kom icke i fråga att avbryta förbindelserna. Det blev ju också på sin tid

konstaterat, att bomber, mjältbrandsbaciller och anilinblyertser passerat till och över Sverige under skydd av tyska kurirsigill. Icke håller av den anledningen ifrågasattes förbindelsernas avbrytande med Tyskland. Likaväl som Sverige efter och trots dylika brott mot den diplomatiska takten och rätten kunde upprätthålla förbindelserna med Tyskland borde väl också vårt land kunna bevara förbindelserna med Ryssland och söka i godo utjämna misshälligheterna, så mycket mera som från Rysslands sida ett liknande grovt missbruk icke var bevisat.

Gentemot sovjetregeringen och dess representation i Stockholm ställde sig den svenska regeringen på en mycket hög moralisk plattform såsom en omutlig väktare av den goda diplomatiska traditionen och rätten. Efter brytningen med Ryssland har det blivit allom uppenbart, huru malplacerad den positionen var. Ett skimmer av komik faller över vår utrikesledning, när den av stark moralisk renlighetskänsla dömer ryska manipulationer med kurirbagaget som ett så urbota brott, att anständigheten för den sakens skull krävde förbindelsernas avbrytande. De uppbyggliga rubelskandalerna ha blottat, att den svenska beskicknings- och konsulatspersonalen i Ryssland formligen varit ett smugglare- och lagbrytareband, som metodiskt missbrukat kurirpassen och gjort sig skyldig till alldeles samma förseelser, som vår utrikesdepartement och vår regering, då de begingos från ryskt håll, ansågos ge anledning till tvär brytning med Ryssland. Då personalen inom vårt eget gamla fina och förnäma utrikesdepartement visat så ytterligt ringa respekt för diplomatiska lagar och regler, borde Sveriges regering, enkannerligen chefen för dess utrikesdepartement, kunna med mera mänsklig mildhet och mindre benhård fariseism bedöma sovjetregeringen och dess representation i Sverige.

I detta sammanhang må en belysande ljusstråle riktas mot den mest farsartade punkten i denna affär. I sitt telegram den 14 nov. till svenske ministern i Köpenhamn meddelar utrikesminister Hellner, att förhandlingar förts i Stockholm med danska representanter rörande frågan om förhindrande av trafiken i rubelsedlar. Denna angelägenhet upptogs till särskild behandling vid den konfidentiella sammankomsten i Köpenhamn den 25—29 nov. I protokollet från förhandlingarna vilket på grund av förhandlingarnas förtroliga art icke ansetts böra här publiceras, angives den icke legitima rubelomsättningen som en av huvudanledningarna till att förbindelserna med sovjet-Ryssland måste brytas. För tiden före avbrytandet av förbindelserna förordade konferensen, att handeln med rubler borde hämmas, utan att dock nya särskilda anstalter mot denna handel träffades. För tiden efter förbindelsernas avbrytande förordade konfe-

rensen förbud mot införsel av rubler och bestämmelse om att blott därtill särskilt autoriserade institutioner och personer fingo omsätta rubler. I protokollet står icke angivet, att till dessa särskilt autoriserade institutioner och personer i främsta rummet hörde Sveriges beskicknings- och konsulatspersonal i Ryssland. Under protokollet stå namnen på samtliga ombud för det svenska utrikesdepartementet, vars personal var den främsta härden för de illegitima rubeltransaktioner, som konferensen med all kraft ville bekämpa. I konferensen och besluten deltog generalkonsul Claes Asker, som icke gärna kunde sväva i okunnighet om vilken roll hans eget generalkonsulat spelade i rubelaffärerna. Emellanåt är historiens gudinna vanvördig nog att ystert skämta i de allvarligaste situationer. En komediförfattare skänkes uppslaget till en politisk komedi av rang.

En stunds uppmärksamhet måste ägnas åt de metoder, som den svenska regeringen, dess utrikesdepartement och dess representanter i Ryssland använde vid brytningens förberedande och verkställande. Köpenhamnskonferensen rekommenderade Skandinavien tre regeringar att uppmana legationerna i Ryssland att motivera legationernas tillbakadragande »paa en saa lidet offensiv maade som muligt». Den svenska utrikesrepresentationen har till och med i förväg efterkommit uppmaningen till varsamhet så beredvilligt, att utförandet förvillande påminner om dubbelspel. Med ena handen har man dragit hem representationen i Ryssland och lagt allt till rätta för den planerade brytningen, med den andra handen har man givit sovjetregeringen en lugnande gest: för all del, det är alls icke meningen att avbryta förbindelserna! I telegrammet från Moskva den 5 nov. berättar generalkonsul Asker: »Starka rykten cirkulera här om förestående avbrott av officiella förbindelsen mellan Sverige och Ryssland. Utrikeskommisarien frågade mig i går därom. Jag svarade, att ryktet saknade all grund och att jag icke hört ett ord därom. Jag tillråder största försiktighet, ty vederbörande äro i stånd till vad som hälst». I sitt brev den 26 nov. till kammarherre Boström yppar d:r Höjer att Vorovsky efter ett samtal med utrikesminister Hellner till Tjitjerin avsänt ett telegram med bl. a. följande innehåll: Utrikesdepartementet hade meddelat, att Sverige ej hade för avsikt att bryta med Ryssland, att beskickningen ej ämnade resa utan att endast enskilda beskickningsmedlemmar vore nödgade avresa till Sverige.

I telegram den 28 nov. meddelar frih. Koskull från Petrograd: »I går torsdag besökte Langenfeldt och attaché Nilsson Karachan (Tjitjerin var sjuk) — — — under samtalet berördes vår avresa — — — Notens innehåll diskuterades, varvid ytterligare framhölls, att det icke var fråga

om diplomatiska förbindelsers brytande». Om händelserna i Petrograd omedelbart efter legationens avresa berättar den efterlämnade kanslisten Lundberg i en skrivelse till kammarherre Boström: »Ingen hade här en aning om att förbindelserna med oss voro på väg till brytning. Båtarna lyckades jag efter ett otroligt besvär få i väg, emedan bolsjevikerna trodde, att beskickningen existerade. Jag tillfrågades från olika håll om anledningen till att den ena svenska diplomaten efter den andra begav sig i väg. Mina förklaringar om minskat arbete, julferier m. m. godtogs». Dessa citat ge vid handen att den moderna demokratiska diplomaten i Sverige är lika paniskt förskräckt för de öppna och raka vägarna nu som någonsin den gamla. Den politiska listen och lögnen har från den svenska utrikesledningens sida kommit till riklig användning vid uppgörelsen med Ryssland. Måhända är det finurlig diplomati. Ärlighet är det icke.

Slutligen har utrikesminister Hellner handlagt detta ärende i en viss del så att en särskild anmärkning mot honom är på sin plats. En avsevärd tid innan regeringen i statsråd den 15 november fattade beslut om indragning av representationen i Ryssland hade utrikesminister Hellner självständigt tagit avgörande steg i denna riktning. Om beskicknings- och konsulatpersonalens eventuella hemresa säger utrikesminister Hellner i telegrammet den 22 oktober till Brändström: »Vad denna eventualitet beträffar vill jag här endast påminna om att ni, som bäst torde kunna bedöma, om och när detta kan bliva av behovet påkallat, har full frihet att fatta beslut i detta avseende utan order hemifrån. Det torde också vara riktigt, att generalkonsul Asker får frihet att själv bedöma, när hans hemresa kan vara påkallad.» I telegrammet till Brändström den 26 oktober säger herr Hellner: »Jag upprepar att såväl ni som Asker äga själva avgöra, om och när situationen gör legations- och konsulatpersonalens hemresa önskvärd. När så sker bör det ske successivt för att undvika uppmärksamhet. Från regeringens sida förefinnes sålunda intet hinder för hemresa. — De viktigaste arkivhandlingarna synas redan nu böra hemsändas.» I telegrammet den 30 oktober till generalkonsul Asker säges: »Vidare äger ni själv bedömma, när ni och konsulatets personal böra hemresa.» I telegrammet den 5 november meddelar generalkonsul Asker, att åtgärder redan äro vidtagna: »Jag hemsänder snarast generalkonsulatets samtliga damer och därpå successivt övrig personal».

Utrikesminister Hellner har sålunda på egen hand vidtagit åtgärder för att draga hem hela beskicknings- och konsulatpersonalen, och han har gett minister Bränström och generalkonsul Asker fullmakt in blanco

att verkställa evakueringen, när de funno lämpligt. Utrikesminister Hellner har talat å regeringens vägnar utan att ha regeringens bemyndigande i form av ett beslut i statsrådet. Först den 15 november kommer saken före i statsrådet. Att helt draga in vår representation i ett annat land är en alltför betydelsefull angelägenhet för att en enskild regeringsmedlem skall hava befogenhet därtill. En så viktig handling måste ovillkørligen täckas av ett statsrådsbeslut. Utrikesminister Hellners handlingssätt är ett utslag av ministerstyre, som icke överensstämmer med svensk grundlag, vare sig till anda eller form.

På dessa grunder har jag i konstitutionsutskottet yrkat anmärkning enligt § 107 regeringsformen dels på hela regeringen med anledning av dess beslut i statsråd den 12 och 15 november samt den 6 december, dels på utrikesminister Hellner särskilt, emedan han utan beslut i statsråd vidtagit åtgärder för att helt indraga Sveriges representation i Ryssland. Då enligt mitt förmenande nämnda regeringsledamöter i dessa sina gärningar »icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta», har jag ansett dem böra ur statsrådet och från ämbetet skiljas.
